અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==

અમદાવાદની ગુજરાત ઉચ્ચ અદાલતમાં

આર/સ્પે. સીવિલ એપ્લીકેશન નં.૧૨૨૫૦ ઓફ ૨૦૧૭

મંજૂરી અને સહી માટેઃ

માનનીય ન્યાયમૂર્તી શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

==

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવી શકે છે?	હા
૨	પત્રકારને રીફર કરવામાં આવશે કે નહીં?	હા
૩	શું માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ ચુકાદાની ખરી નકલ જોવા માંગે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈપણ આદેશ અંગે કાયદાના નોંધપાત્ર પ્રશ્નનો સમાવેશ થાય છે?	ના

===

શિવચરણ લાલચંદ ભાટિયા

વિરુદ્ધ

સેજલ કે. મેવાડા

===

ઉપસ્થીતીઃ

અરજદાર (ઓ) નંબર ૧ તરફે શ્રી એન. વી. ગાંધી (૧૬૯૩)

સામાવાળા નં.૩ તરફથી સહાયક સરકારી વકીલ સુશ્રી નિશા ઠાકોર.

સામાવાળા નં.૨, ૪ અને પને ડી.એસ. મારફતે નોટિસ બજાવવામાં આવી.

સામાવાળા નં.૧ને નોટિસ બજાવવામાં આવી નથી.

===

કોરમઃમાનનીય ન્યાયમૂર્તી શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

તારીખઃ૦૫/૦૪/૨૦૧૮

સી.એ.વી. જજમેન્ટ

૧. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ આ રિટ અરજી દ્વારા રિટ અરજદારે નીચેની રાહતો માટે અરજ કરી છે;

"(એ) આપના લોર્ડશિપ્સ મહેરબાની કરીને યોગ્ય રિટ, હુકમ અથવા દિશા જારી કરીને જાહેર અને ઠરાવો કે અમદાવાદના વિદ્વાન ડેપ્યુટી

કલેક્ટર (લેન્ડ રિફોર્મ્સ એન્ડ અપીલ્સ), એટલે કે હાલના સામાવાળા નં.૪ દ્વારા ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એ હેઠળની સ્વતઃ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને, મોજે/ગામ મકરબા, તા. શહેર અને જિલ્લો: અમદાવાદ ખાતે આવેલ, એસ/બી. નં.૭૦૮/૧, જેનું ક્ષેત્રફળ ૦-૪૪-૧૯ હેક્ટર-આર-ચોરસ મીટર છે, તે સંબંધિત ગણોત/રિવિઝન/કેસ નં.૪/૨૦૧૭માં તા.૩૧.૫.૨૦૧૭નું આ અરજીના એનેક્ષર-ઈ તરીકે રજૂ કરાયેલ વાદગ્રસ્ત કારણદર્શક નોટિસ ગેરકાયદેસર અને કાયદાની વિરુદ્ધ છે તથા આગળ મહેરબાની કરીને તેને રદ કરી બાજુ પર મૂકો; અને

(બી) આ અરજીની સ્વીકૃતિ, સુનાવણી અને અંતિમ નિકાલ બાકી હોય ત્યાં સુધી, આપના લોર્ડશિપ્સ મહેરબાની કરીને અમદાવાદના વિદ્વાન ડેપ્યુટી કલેક્ટર (લેન્ડ રિફોર્મ્સ એન્ડ અપીલ્સ) સમક્ષ પડતર ગણોત/રિવિઝન/કેસ નં.૪/૨૦૧૭ની આગળની કાર્યવાહી પર સ્થગિતી મૂકો; અને

(સી) ઉપરોક્ત અરજ-બી મુજબ વચગાળાની એકતરફી રાહત મહેરબાની કરીને મંજૂર કરશો; અને

(ડી) અરજદારની તરફેણમાં યોગ્ય ગણાય એવો અન્ય અને વિશેષ હુકમ મહેરબાની કરીને પસાર કરો."

૨. આ રિટ અરજીને જન્મ આપતી હકીકતોનો સંક્ષેપ નીચે મુજબ છે;

૨.૧ વિષયભૂત જમીન, સર્વે નં.૭૦૮/૧, જેનું ક્ષેત્રફળ ૦–૪૪–૧૯ હેક્ટર–આર–ચોરસ મીટર છે અને મોજે/ગામ મકરબા, તાલુકો શહેર અને જિલ્લો: અમદાવાદ ખાતે આવેલી છે, તે એક ગોગાજી મોહનજીની માલિકીની હતી, એટલે કે હાલના સામાવાળા નં.૨ની. ગોગાજી મોહનજીએ તા.૨૦ મે, ૧૯૮૨ના રજિસ્ટર્ડ વેચાણખત દ્વારા વિષયભૂત જમીન રિટ અરજદાર અને અન્યના પક્ષે તબદીલ કરી હતી. વેચાણખત અમદાવાદના સબ–રજિસ્ટ્રાર સમક્ષ અનુક્રમ નં.૭૪૯ પર નોંધાયેલું હતું.

૨.૨ સિટી મામલતદાર અને એ.એલ.ટી., અમદાવાદે સદર વેચાણ વ્યવહાર ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૬૩ના ભંગમાં હોવાનું શોધી કાઢ્યું અને તેવી પરિસ્થિતિમાં તે બાબતે ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૮૪–સી હેઠળ પોતાની સ્વતઃ સત્તાનો ઉપયોગ કરવાનું યોગ્ય માન્યું. કાર્યવાહી કેસ નં. ટેનન્સી–૮૪સી/૨૯૫/૮૪ તરીકે નોંધાઈ. કાર્યવાહી વેચાણકર્તાઓ તથા ખરીદદારો, જેમાં હાલના રિટ અરજદારનો પણ સમાવેશ થાય છે, વિરુદ્ધ શરૂ કરવામાં આવી અને તા.૩ જૂન, ૧૯૮૮ના હુકમથી ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૬૩ની જોગવાઈઓના ભંગમાં વેચાણ વ્યવહાર થયો હોવાનું ઠરાવી વિષયભૂત જમીન રાજ્ય સરકારમાં જપ્ત કરાઈ.

૨.૩ ઉપરોક્ત હુકમથી અસંતોષ પામી રિટ અરજદાર અને અન્યોએ ટેનન્સી

એક્ટની કલમ ૭૪ હેઠળ અમદાવાદના ડેપ્યુટી કલેક્ટર (લેન્ડ રિફોર્મ્સ) અપીલ્સ સમક્ષ ટેનન્સી અપીલ નં.૨૧૦/૧૯૮૮ દાખલ કરી. રિટ અરજદાર અને અન્યોએ સ્થગિતીની અરજી પણ કરી અને અપીલ બાકી હોય ત્યાં સુધી વચગાળાનો હુકમ આપવા અરજ કરી. અમદાવાદના ડેપ્યુટી કલેક્ટર (લેન્ડ રિફોર્મ્સ) અપીલ્સે તા.૨૮ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૮૮ના હુકમથી સ્થગિતી આપી અને ત્યારબાદ તા.૨૬ ઓક્ટોબર, ૧૯૮૯ના હુકમથી અપીલ મંજૂર કરી અને સિટી મામલતદાર અને એ.એલ.ટી. દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમ રદ કરી બાજુ પર મૂક્યો.

૨.૪ તા.૩ જૂન, ૧૯૮૮ના અમદાવાદના ડેપ્યુટી કલેક્ટર (લેન્ડ રિફોર્મ્સ એન્ડ અપીલ્સ)ના હુકમને કોઈ ઉચ્ચ મંચ સમક્ષ પડકારવામાં ન આવતાં તે અંતિમ બન્યો.

૨.૫ તા.૩ જૂન, ૧૯૮૮ના ઉપરોક્ત ડેપ્યુટી કલેક્ટરના હુકમના લગભગ ૧૯ વર્ષ બાદ, હાલના સામાવાળા નં.૧એ, જે વિષયભૂત જમીનના સંદર્ભમાં સંપૂર્ણપણે અજાણ્યા વ્યક્તિ છે, તા.૪ ડિસેમ્બર, ૨૦૦૯ના રોજ મામલતદાર અને એ.એલ.ટી., દાસકરોઈ, અમદાવાદ સમક્ષ અરજી કરી અને અરજ કરી કે ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૮૪–સી હેઠળની સ્વતઃ સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે અને તા.૩ જૂન, ૧૯૮૮નો હુકમ રદ કરવામાં આવે. મામલતદાર અને એ.એલ.ટી., દાસકરોઈ, અમદાવાદે હાલના સામાવાળા નં.૧ દ્વારા કરવામાં આવેલી આવી અરજીની નોંધ લીધી અને કાર્યવાહી શરૂ કરી, જે ગણોત કેસ નં.૫૧૮/૨૦૦૯ તરીકે નોંધાઈ અને રિટ અરજદાર તથા અન્યને નોટિસ

આપવામાં આવી. મામલતદાર અને એ.એલ.ટી., દાસકરોઈ, અમદાવાદે કેસના રેકોર્ડની તપાસ કર્યા બાદ તા.૬ મે, ૨૦૧૦ના હુકમથી કાર્યવાહી પડતી મૂકી અને ઠરાવ્યું કે અમદાવાદના ડેપ્યુટી કલેક્ટર (લેન્ડ રિફોર્મ્સ) અપીલ્સ દ્વારા હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો હોવાથી ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૮૪–સી હેઠળ સ્વતઃ કાર્યવાહી શરૂ કરવાની તેમને કોઈ સત્તા અને અધિકારક્ષેત્ર નથી.

૨.૬ તા.૬ મે, ૨૦૧૦ના હુકમના લગભગ સાત વર્ષ બાદ અને તા.૨૬ ઓક્ટોબર, ૧૯૮૯ના હુકમના ૨૯ વર્ષ બાદ, અમદાવાદના ડેપ્યુટી કલેક્ટર (લેન્ડ રિફોર્મ્સ એન્ડ અપીલ્સ)એ અમદાવાદના મામલતદાર અને એ.એલ.ટી., દાસકરોઈ દ્વારા તા.૬ મે, ૨૦૧૦ના રોજ પસાર કરાયેલા હુકમની કાયદેસરતા અને યોગ્યતા અંગે ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એ હેઠળ પોતાની સ્વતઃ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કરવાનું યોગ્ય માન્યું. આ સંદર્ભમાં ડેપ્યુટી કલેક્ટરે તા.૩૧ મે, ૨૦૧૭ના રોજ કારણદર્શક નોટિસ જારી કરી, જે આ રિટ અરજીનું એનેક્ષર–ઈ, પૃષ્ઠ–૩૭ છે. હાલની રિટ અરજીમાં આ કારણદર્શક નોટિસને જ પડકારવામાં આવી છે.

૩. રિટ અરજદાર તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલ શ્રી ગાંધી રજૂ કર્યું કે આટલા વર્ષો બાદ તા.૩૧ મે, ૨૦૧૭ની કારણદર્શક નોટિસ જારી કરવી અધિકારક્ષેત્ર વિના છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે મામલતદારે અધિનિયમની કલમ ૭૬એ હેઠળ પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને હુકમ પસાર કર્યો હોય ત્યારથી એક વર્ષ પૂર્ણ થયા પછી એવો હુકમ કાયદેસર અથવા યોગ્ય છે કે નહીં તે અંગે પોતાને સંતોષ કરવા માટે

અથવા મામલતદારની કાર્યવાહી નિયમિત છે કે નહીં તે અંગે સંતોષ કરવા માટે કલેક્ટર કોઈ રેકોર્ડ મંગાવી શકે નહીં. શ્રી ગાંધી રજૂ કર્યું કે આ રિટ અરજીમાં ઉઠાવવામાં આવેલ પ્રશ્ન આ અદાલતના બે ચુકાદાઓથી સીધો આવરી લેવાયેલો છે; એક અર ૂણભાઈ લાલજીભાઈ ગઢિયા વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત, સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં.૧૨૬૪૦/૨૦૧૩, તા.૨૨ જૂન, ૨૦૧૬ના રોજ નક્કી કરાયેલ કેસમાં અને બીજો શાહ અરવિંદકુમાર દૌલતકૃષ્ણ પાવર ઓફ એટર્ની શૈલેશ પરીખ મારફતે વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત, સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં.૭૬૯૦/૨૦૧૧, તા.૧૬ જૂન, ૨૦૧૬ના રોજ નક્કી કરાયેલ કેસમાં. શ્રી ગાંધી આ અદાલતની ડિવિઝન બેન્ચના ઠાકોરભાઈ ત્રિભોવનદાસ રાવ અને અન્ય વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત અને અન્ય, ૧૯૯૫ (૧) જી.એલ.એચ. ૭૫૮ના ચુકાદા પર પણ આધાર રાખ્યો.

૪. શ્રી ગાંધી પોતાની લેખિત રજૂઆતમાં નીચેના કાયદાના પ્રશ્નો ઉઠાવ્યા છે;

> *"(૧) શું સાત વર્ષના અંતરાલ બાદ વિદ્વાન ડેપ્યુટી કલેક્ટર (લેન્ડ રિફોર્મ્સ), અમદાવાદ ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એ હેઠળ પોતાની સ્વતઃ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ વિદ્વાન મામલતદાર અને એ.એલ.ટી., દાસકરોઈ–અમદાવાદ દ્વારા તા.૬.૫.૨૦૧૦ના રોજ પસાર કરાયેલા હુકમના સંબંધમાં કરી શકતા હતા? જો નહીં, તો તે પરિસ્થિતિમાં હાલના સામાવાળા નં.૪, વિદ્વાન ડેપ્યુટી કલેક્ટર (લેન્ડ રિફોર્મ્સ એન્ડ અપીલ્સ), અમદાવાદ દ્વારા પોતાની સ્વતઃ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ*

કરીને ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એ હેઠળ તા.૩૧.૫.૨૦૧૭ની ગણોત/રિવિઝન/કેસ નં.૪/૨૦૧૭ની જારી કરાયેલી વાદગ્રસ્ત નોટિસ અધિકારક્ષેત્ર વિના ગણાશે?

(૨) શું ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૪ હેઠળની અપીલનો નિર્ણય થયા પછી ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એ હેઠળની કાર્યવાહી જાળવવા યોગ્ય છે? જો નહીં, તો તે પરિસ્થિતિમાં ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એ હેઠળની કાર્યવાહી સંબંધિત તા.૩૧.૦૫.૨૦૧૭ની કારણદર્શક નોટિસ અધિકારક્ષેત્ર વિના ગણાશે?

(૩) શું મહેસૂલ સત્તાધિકારીઓને રેસ-જ્યુડિકેટાના સિદ્ધાંતની લાગુ પડે છે? જો હા, તો હાલના સામાવાળા નં.૪, વિદ્વાન ડેપ્યુટી કલેક્ટર (લેન્ડ રિફોર્મ્સ), અમદાવાદ દ્વારા ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એ હેઠળ પોતાની સ્વતઃ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ, ગણોત અપીલ નં.૨૧૦/૮૮માં તા.૨૬.૧૦.૧૯૮૯ના રોજ અગાઉ પસાર થયેલા નિર્ણયને ધ્યાનમાં લેતાં સદર રેસ-જ્યુડિકેટાના સિદ્ધાંતથી બાધિત થાય છે?

(૪) શું હાલના સામાવાળા નં.૪, વિદ્વાન ડેપ્યુટી કલેક્ટર (લેન્ડ રિફોર્મ્સ), અમદાવાદે ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એ હેઠળ પોતાની સ્વતઃ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં અને વિષયભૂત જમીન સાથે અજાણ્યા સામાવાળા નં.૧ની વિનંતીથી ગણોત/રિવિઝન/કેસ

નં.૪/૨૦૧૭ નોંધવામાં ગંભીર ભૂલ કરી છે?"

૫. રેકોર્ડ પર મૂકવામાં આવેલી અન્ય લેખિત રજૂઆતો નીચે મુજબ છે;

"૧). આદરપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે વિદ્વાન ડેપ્યુટી કલેક્ટર (લેન્ડ રિફોર્મ્સ) અપીલ્સ, અમદાવાદ દ્વારા ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એ હેઠળ એક વર્ષની અવધિ પછી કરવામાં આવેલ સ્વતઃ પુનરીક્ષણ સત્તાનો વાદગ્રસ્ત ઉપયોગ કાયદાની વિરુદ્ધ છે અને તેથી ગણોત/રિવિઝન/કેસ નં.૪/૨૦૧૭ની તા.૩૧.૫.૨૦૧૭ની કારણદર્શક નોટિસ રદ કરી બાજુ પર મૂકવી જરૂરી છે. ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એ પુનઃઉત્પન્ન કરીને નીચે મુજબ વાંચે છે:-

"કલમ ૭૬એ: કલેક્ટરની પુનરીક્ષણ સત્તાઓ

જ્યાં તેના માટે નિર્ધારિત સમયગાળામાં કોઈ અપીલ કરવામાં આવી ન હોય ત્યાં કલેક્ટર, સ્વતઃ અથવા આ હેતુસર રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલા સંદર્ભ પર, કોઈ પણ સમયે,

(એ) મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલની કોઈ તપાસ અથવા કાર્યવાહીના રેકોર્ડને, જેમ બને તેમ, આવા મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા કોઈ હુકમની કાયદેસરતા અથવા યોગ્યતા અંગે પોતાને સંતોષવા

અને આવા મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલની કાર્યવાહી નિયમિત છે કે નહીં તે અંગે પોતાને સંતોષવા માટે મંગાવી શકે છે અને

(બી) તેના પર પોતાને યોગ્ય લાગે એવો હુકમ પસાર કરી શકે છે:

પરંતુ એવી જોગવાઈ છે કે આવા કોઈ રેકોર્ડને સદર હુકમની તારીખથી એક વર્ષ પૂર્ણ થયા પછી મંગાવી શકાશે નહીં અને આવા મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલના કોઈ હુકમમાં ફેરફાર, તેને રદ અથવા ઉલટાવવામાં આવશે નહીં, જ્યાં સુધી હિત ધરાવતા પક્ષકારોને હાજર થઈને સાંભળવાની તક આપવામાં આવી ન હોય."

૨. ઉપરોક્ત રજૂઆતને બાધ ન પહોંચાડતા, આદરપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે માનીએ કે વિદ્વાન ડેપ્યુટી કલેક્ટરે વિદ્વાન મામલતદાર અને એ.એલ.ટી.નો રેકોર્ડ એક વર્ષની અંદર મંગાવ્યો હતો, તો પણ તેઓ વર્ષો સુધી રાહ જોઈને ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એ હેઠળ પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકતા નથી. આ માનનીય હાઈકોર્ટની આ માનનીય ડિવિઝન બેન્ચે સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત વિરુદ્ધ પ્રવીણભાઈ ભાઈલાલભાઈ ગોર, ૨૦૦૦(૩) જી.એલ.આર. પૃષ્ઠ ૨૧૬૮માં આપેલા ચુકાદામાં રાજ્ય સરકાર દ્વારા દાખલ ઈન્ટ્રા-કોર્ટ અપીલ નામંજૂર કરી હતી, જેમાં આ માનનીય હાઈકોર્ટના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે લેન્ડ રેવન્યુ રૂલ્સના નિયમ ૧૦૮(૬) હેઠળના પુનરીક્ષણ સત્તાના વાદગ્રસ્ત ઉપયોગને રદ

કરી બાજુ પર મૂક્યો હતો, કારણ કે તે મ્યુટેશનથી આઠ વર્ષ બાદ જારી કરવામાં આવ્યો હતો. ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતે જોઈન્ટ કલેક્ટર, રંગા રેડ્ડી જિલ્લો, એ.આઇ.આર. ૨૦૧૫ એસ.સી. ૧૦૨૧ના કેસમાં ઠરાવ્યું હતું કે પાંચ દાયકા બાદ સ્વતઃ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો અને જો તેમ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવે તો તે અનિશ્ચિતતા અને ગંભીર જટિલતાઓવાળી અસંગત સ્થિતિ ઊભી કરશે અને અચર સંપત્તિ ઉપરના પક્ષકારોના હકોને ગંભીર અસર કરશે. સદર ચુકાદાનો ફકરો ૨૪ નીચે પુનઃઉત્પન્ન કરી નીચે મુજબ વાંચે છે:

૨૪. સંક્ષેપમાં કહીએ તો, પુનરીક્ષણ અધિકારક્ષેત્રનો વિલંબિત ઉપયોગ અપ્રિય માનવામાં આવે છે, કારણ કે જો કાર્યવાહી અથવા વ્યવહારોને સદાકાળ પડકારવા માટે ખુલ્લા રાખવામાં આવે તો માનવીય વ્યવહારોમાં ટાળી શકાય તેવી અને અનંત અનિશ્ચિતતા ઊભી થશે, જે કાયદાની નીતિ નથી. કારણ કે આવી સત્તાના ઉપયોગ માટે મર્યાદાની કોઈ અવધિ નિર્ધારિત ન હોય તોપણ, વચ્ચેનો વિલંબ તૃતીય પક્ષના હકોના સર્જન તરફ દોરી ગયો હોઈ શકે છે અને ખાસ કરીને જ્યારે વિલંબ માટે કોઈ યોગ્ય સ્પષ્ટતા સામે ન હોય ત્યારે, વિવેકાધીન સત્તાના વિલંબિત ઉપયોગથી આવા હકોને રદડી શકાય નહીં. કહેવાય છે કે કાયદાનું શાસન જીવનના શાસન સાથે નજીકથી ચાલવું જોઈએ. પુનરીક્ષણ માટે માંગવામાં આવેલા હુકમો કપટપૂર્ણ હોય એવા કેસોમાં પણ સત્તાનો

ઉપયોગ કપટની શોધના વાજબી સમયગાળાની અંદર થવો જોઈએ. કોઈ કાર્યવાહી અથવા વ્યવહારને માત્ર કપટપૂર્ણ ગણાવવાથી તેને સુધારવા માટેનો સમય અનંત સુધી વધારી શકાતો નથી; અન્યથા પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ પોતે જ એવા કાયદા સામેના કપટ સમાન બની જશે, જે સત્તાધિકારીને આવી સત્તા આપે છે. (ભાર મૂકેલ).

અટલે હાલના કેસની હકીકતોમાં રાજ્ય–સામાવાળા તરફથી ભારે ભારપૂર્વક દલીલ કરવામાં આવી છે કે સાણંદની કૃષિ જમીનની પ્રમાણિત મ્યુટેશન એન્ટ્રી, જેના પર અરજદારે તા.૨૬.૧૦.૧૯૮૯ના રોજ નક્કી કરાયેલી પોતાની અપીલમાં વિદ્વાન ડેપ્યુટી કલેક્ટર સમક્ષ આધાર રાખ્યો હતો, બનાવટી હતી. પરંતુ રાજ્ય–સામાવાળા એ દર્શાવી શક્યા નથી કે સાણંદ તાલુકાની સર્વે નં.૨૩૪ની સદર કૃષિ જમીન ખરીદવાનો સદર વેચાણ વ્યવહાર ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૮૪સી હેઠળની કોઈ કાર્યવાહીનો વિષય હતો કે નહીં. આદરપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે સાણંદ તાલુકાની કૃષિ જમીન ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૮૪સી હેઠળની આવી કોઈ કાર્યવાહીનો વિષય બની નહોતી. તેથી, સાણંદની સદર કૃષિ જમીનની કથિત બનાવટી મ્યુટેશન એન્ટ્રીના આધારે વિદ્વાન ડેપ્યુટી કલેક્ટરે ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એ હેઠળ પોતાની સ્વતઃ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં ભૂલ કરી છે.

૩ આદરપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે તા.૨૬.૧૦.૧૯૮૯ના રોજ વિદ્વાન

ડેપ્યુટી કલેક્ટર (લેન્ડ રિફોર્મ્સ) અપીલ્સ, અમદાવાદે તા.૨૬.૧૦.૧૯૮૯ના હુકમથી વિદ્વાન મામલતદાર અને એ.એલ.ટી.ના વાદગ્રસ્ત હુકમને રદ કરી બાજુ પર મૂક્યો હતો. વિદ્વાન મામલતદાર અને એ.એલ.ટી., દાસકરોઈ–અમદાવાદે તા.૬.૫.૨૦૧૦ના પોતાના હુકમથી તેથી રેસ–જ્યુડિકેટાના સિદ્ધાંતથી બાધિત થઈ અને તા.૨૬.૧૦.૧૯૮૯નો સદર હુકમ કોઈ પડકારના અભાવે અંતિમ બની ગયેલ હોવાથી કાર્યવાહી યોગ્ય રીતે પડતી મૂકી હતી.

૪ આદરપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે તા.૩૧.૫.૨૦૧૭ની વાદગ્રસ્ત નોટિસનું પરિણામી અસર તા.૨૬.૧૦.૧૯૮૯ના અગાઉના હુકમની સમીક્ષા કરવા સમાન છે, જે કાયદા હેઠળ મંજૂર નથી, કારણ કે મહેસૂલ સત્તાધિકારીઓને પોતાના હુકમોની સમીક્ષા કરવાની સત્તા અને અધિકારક્ષેત્ર નથી, જેમ કે આ માનનીય હાઈકોર્ટના નીચેના ચુકાદાઓમાં ઠરાવવામાં આવ્યું છે: (એ) ૨૦૦૬(૨) જી.એલ.આર. ૧૦૭૩, અબ્દુલકરીમ અલીભાઈ ચૌહાણ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત અને અન્ય; (બી) ૧૯૭૧ જી.એલ.આર. પૃષ્ઠ ૧૫૬, ભગવાનજી બાવનજી પટેલ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત; અને (સી) ૨૦૦૦(૨) જી.એલ.આર. પૃષ્ઠ ૧૬૯૭, કણબી અર્જન કાના અને અન્ય વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત અને અન્ય.

૫ આદરપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે અરજદારની ટેનન્સી એક્ટની કલમ

૭૪ હેઠળની અગાઉની અપીલ દાખલ થઈ અને વિદ્વાન ડેપ્યુટી કલેક્ટર (લેન્ડ રિફોર્મ્સ) અપીલ્સ, અમદાવાદ દ્વારા તેનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હોવાથી, વિદ્વાન ડેપ્યુટી કલેક્ટર (લેન્ડ રિફોર્મ્સ) અપીલ્સ, અમદાવાદ દ્વારા ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એ હેઠળ કરવામાં આવેલ સ્વતઃ પુનરીક્ષણ સત્તાનો વાદગ્રસ્ત ઉપયોગ પણ અગાઉના તા.૨૬.૧૦.૧૯૮૯ના હુકમની સમીક્ષા કરવા સમાન છે અને તે પણ મંજૂર નથી."

૬. ઉપરોક્ત સંજોગોમાં શ્રી ગાંધી અરજ કરે છે કે આ રિટ અરજીમાં ગુણ હોવાથી તે મંજૂર કરવામાં આવે અને વાદગ્રસ્ત કારણદર્શક નોટિસ રદ કરવામાં આવે.

૭. બીજી તરફ, રાજ્ય તરફથી હાજર વિદ્વાન એ.જી.પી. સુશ્રી ઠાકોરે આ રિટ અરજીનો જોરદાર વિરોધ કર્યો છે.

૮. સુશ્રી ઠાકોરે રજૂ કર્યું કે અધિનિયમની કલમ ૭૬એનું સાદું વાંચન દર્શાવે છે કે સમયમર્યાદા માત્ર મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલની કોઈ તપાસ અથવા કાર્યવાહીનો રેકોર્ડ મંગાવવા માટે જ નક્કી કરવામાં આવી છે, જેથી મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા કોઈ હુકમની કાયદેસરતા અથવા યોગ્યતા તપાસી શકાય. એક વર્ષની અવધિ માત્ર સદર હેતુ માટે જ નક્કી કરવામાં આવી છે. રેકોર્ડ અને કાર્યવાહી મંગાવ્યા બાદ હુકમ પસાર કરવા માટે કોઈ સમયમર્યાદા નક્કી કરવામાં આવી નથી. વિદ્વાન એ.જી.પી.એ રજૂ કર્યું કે

સમગ્ર વ્યવહાર અધિનિયમની કલમ ૬૩ની જોગવાઈઓના ભંગમાં હતો અને રાજ્ય સરકાર સાથે કપટ કરવામાં આવ્યું હોવાનું કહી શકાય. જો કપટ કરવામાં આવ્યું હોય તો કોઈપણ સમયે હુકમને નાબૂદ કરી શકાય છે. વિદ્વાન એ.જી.પી.એ રજૂ કર્યું કે જે કોઈ વ્યવહાર શૂન્ય છે તેને કોઈપણ સમયે અસ્તિત્વહીન જાહેર કરી શકાય છે. વાજબી સમયની અંદર સ્વતઃ સત્તાનો ઉપયોગ કરવાનો સિદ્ધાંત કપટના કેસોમાં લાગુ નહીં પડે. સુશ્રી ઠાકોરે અંતમાં રજૂ કર્યું કે અરજદાર પાસે કારણદર્શક નોટિસનો પોતાનો ખુલાસો દાખલ કરવાની અસરકારક ઉપાય છે, જેમાં તેના માટે ઉપલબ્ધ તમામ કારણો ઉઠાવી શકાય છે. સુશ્રી ઠાકોરે રજૂ કર્યું કે કારણદર્શક નોટિસથી કોઈ કાર્યવાહીનું કારણ ઊભું થતું નથી, કારણ કે તે કોઈ પક્ષકારના અધિકારોને અસર કરતો પ્રતિકૂળ હુકમ નથી. તે તદ્દન શક્ય છે કે કારણદર્શક નોટિસના જવાબને ધ્યાનમાં લીધા બાદ સંબંધિત સત્તાધિકારી કાર્યવાહી પડતી મૂકે. કારણદર્શક નોટિસ કોઈના અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરતી નથી. માત્ર જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને પ્રતિકૂળ અસર કરતો અંતિમ હુકમ પસાર થાય ત્યારે જ એવો વ્યક્તિ પોતાની કોઈ ફરિયાદ હોવાનું કહી શકે. સુશ્રી ઠાકોરે રજૂ કર્યું કે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને કારણ બતાવવા કહેતી કાયદાકીય જોગવાઈ હેઠળ કારણદર્શક નોટિસ જારી થાય ત્યારે સામાન્ય રીતે તેણે કારણ દર્શાવીને સંબંધિત સત્તાધિકારી સમક્ષ પોતાનો કેસ રજૂ કરવો જોઈએ. કારણદર્શક નોટિસ જારી કરવાનો હેતુ સંબંધિત વ્યક્તિને સાંભળવાની તક આપવાનો છે અને અદાલતોને તે તબક્કે હસ્તક્ષેપ કરવામાં અનિચ્છા હોવી જોઈએ, કારણ કે તે સમયપૂર્વકનું રહેશે. ઉપરોક્ત સંજોગોમાં વિદ્વાન

એ.જી.પી.એ અરજ કરી કે આ રિટ અરજીમાં કોઈ ગુણ ન હોવાથી તેને ફગાવી દેવી.

૯. પક્ષકારો તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા બાદ અને રેકોર્ડ પરની સામગ્રીનો વિચાર કર્યા બાદ, મારા વિચારણા માટેનો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે વાદગ્રસ્ત કારણદર્શક નોટિસ જારી કરવામાં ડેપ્યુટી કલેક્ટરે કોઈ ભૂલ કરી છે કે નહીં.

૧૦. તા.૩ જુલાઈ, ૨૦૧૭ના રોજ આ અદાલતે નીચેનો હુકમ પસાર કર્યો;

> *"૧. આ અરજીમાં પડકાર અમદાવાદના ડેપ્યુટી કલેક્ટર દ્વારા ગુજરાત ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એ હેઠળ પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને જારી કરાયેલી કારણદર્શક નોટિસને છે. નિર્વિવાદપણે, આવી સ્વતઃ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ લગભગ વીસ વર્ષના સમયગાળા બાદ કરવામાં આવ્યો છે. સત્તાધિકારીનો કેસ દેખીતી રીતે કપટનો છે. જો કપટની ફરિયાદ કરવામાં આવે, અથવા જો ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એ હેઠળ પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને ડેપ્યુટી કલેક્ટર દ્વારા પુનરીક્ષણ કરવાની માંગ કરવામાં આવેલી કાર્યવાહી શૂન્ય હોય, તો શું નિર્ધારિત એક વર્ષની મર્યાદાનો સમયગાળો કારણદર્શક નોટિસને ખરાબ અથવા અધિકારક્ષેત્ર વિના બનાવશે? જોઈન્ટ ડિરેક્ટર, રંગા રેડ્ડી જિલ્લો અને અન્ય વિરુદ્ધ ડી. નરસિંહ રાવ અને અન્ય [એ.આઇ.આર. ૨૦૧૫ એસ.સી. ૧૦૨૧]ના*

સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે.

૨. અંતિમ નિકાલ માટે સામાવાળાઓને નોટિસ જારી કરવી, જે તા.૧૮ જુલાઈ, ૨૦૧૭ના રોજ પરત ફરવાપાત્ર રહેશે. રાજ્ય ગુજરાતના સામાવાળા નં.૩ તરફથી વિદ્વાન સહાયક સરકારી વકીલ સુશ્રી નિશા ઠાકોર નોટિસની બજવણી માફ કરે છે. અન્ય સામાવાળાઓને આજ રોજ સીધી બજવણી કરવાની મંજૂરી છે.

૩. ઉપરોક્ત અરજ–૭(બી) મુજબ એકતરફી વચગાળાનો હુકમ રહે. બાબત બોર્ડમાં ટોચ પર મૂકો."

૧૧. સૌપ્રથમ હું બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ પોતાની રિટ સત્તાનો ઉપયોગ કરતી હાઈકોર્ટ દ્વારા કારણદર્શક નોટિસના તબક્કે હસ્તક્ષેપ કરવા અંગે વિદ્વાન એ.જી.પી.ની રજૂઆતનો વિચાર કરું. એ સાચું છે કે હાઈકોર્ટનો હસ્તક્ષેપ ત્યારે જ યોગ્ય ગણાશે જ્યારે નોટિસ પ્રથમદર્શનમાં જ 'શૂન્ય' અથવા કાયદાની નજરે અસ્તિત્વહીન હોય, કારણ કે સત્તાધિકારીને તથ્યોની તપાસ કરવાની પણ સંપૂર્ણ સત્તાનો અભાવ હોય, અથવા પરંપરાગત અર્થમાં સંપૂર્ણપણે 'અધિકારક્ષેત્ર વિના' હોય, એટલે કે કાર્યવાહીનો આરંભ અથવા શરૂઆત જ તેના ચહેરા પર અને વધુ કંઈ વિના સંપૂર્ણપણે અનધિકૃત હોય. અન્ય તમામ કેસોમાં યોગ્ય એ છે કે પક્ષકાર સંબંધિત સત્તાધિકારી સમક્ષ કારણ દર્શાવે અને ત્યાં જ અધિકારક્ષેત્ર અંગેનો વાંધો ઉઠાવે. કારણદર્શક નોટિસ કોઈ કાનૂની

આધાર પર જારી કરવામાં આવી છે કે નહીં, એ અધિકારક્ષેત્રનો પ્રશ્ન છે, જે નોટિસ મેળવનાર વ્યક્તિ પોતાના જવાબમાં પણ ઉઠાવી શકે છે અને એવો પ્રશ્ન શરૂઆતમાં નોટિસ જારી કરનાર સત્તાધિકારી દ્વારા પણ નક્કી કરી શકાય છે, તે પહેલાં કે વ્યથિત વ્યક્તિ અદાલતનો આશરો લે.

૧૨. પક્ષકારોને સંબંધિત સત્તાધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહી તરફ મોકલવા માટે કારણદર્શક નોટિસ જારી કરવાના તબક્કે હસ્તક્ષેપથી દૂર રહેવું સામાન્ય નિયમ છે. જોકે, સદર નિયમ અપવાદ વિના નથી. જ્યાં કારણદર્શક નોટિસ અધિકારક્ષેત્ર વિના જારી કરવામાં આવે અથવા કાયદાની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ હોય ત્યાં રિટ અદાલત કારણદર્શક નોટિસ જારી કરવાના તબક્કે પણ હસ્તક્ષેપ કરવામાં સંકોચ કરશે નહીં. યોગ્ય કેસમાં આ અદાલત પાસે કોઈ સત્તાધિકારીને અધિકારક્ષેત્ર વિના કાર્ય કરતા રોકવાનો હુકમ જારી કરવાની સત્તા છે. જ્યાં અધિકારક્ષેત્ર વિના કાર્ય કરતું સત્તાધિકારીનું આવું પગલું કોઈ વ્યક્તિને લાંબી કાર્યવાહી અને અનાવશ્યક હેરાનગતિનો સામનો કરાવે છે અથવા કરાવવાની સંભાવના ધરાવે છે ત્યાં આવા પરિણામોને અટકાવવા માટે યોગ્ય હુકમો અથવા દિશાઓ જારી કરવામાં હાઇકોર્ટ ન્યાયસંગત રહેશે. વૈકલ્પિક ઉપાયનું અસ્તિત્વ હંમેશા એવી વ્યક્તિને રિટ અથવા હુકમ દ્વારા રાહત ન આપવાનો પૂરતો કારણ નથી, જેમાં અધિકારક્ષેત્ર વિના કાર્ય કરતા સત્તાધિકારીને આવી કાર્યવાહી ચાલુ રાખવાથી રોકવામાં આવે. જ્યાં પૂર્વગ્રહપૂર્ણ કાર્યવાહીની ધમકી સંપૂર્ણપણે અધિકારક્ષેત્ર વિના હોય અથવા કાયદાની પ્રક્રિયાનો ગંભીર દુરુપયોગ હોય ત્યાં

અદાલતનું રક્ષણ મેળવતાં પહેલાં વ્યક્તિને પોતાને ઈજા થવાની રાહ જોવા કહી શકાય નહીં.

૧૩. હાલના કેસની હકીકતો એવી છે કે વાદગ્રસ્ત કારણદર્શક નોટિસના તબક્કે હસ્તક્ષેપ કરવા માટે હું પ્રેરિત થયો છું, કારણ કે મારો મત છે કે ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એ હેઠળની સ્વતઃ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને લગભગ વીસ વર્ષ બાદ નોટિસ જારી કરવી અધિકારક્ષેત્ર વિના છે અને અધિનિયમ દ્વારા સત્તાધિકારીને આપવામાં આવેલી સ્વતઃ સત્તાનો ગંભીર દુરુપયોગ છે.

૧૪. હવે હું કથિત કપટના મુદ્દા પર વિચાર કરું. સ્વતઃ સત્તાના ઉપયોગમાં થયેલા વિલંબ અંગે આ રિટ અરજીમાં ઉઠાવવામાં આવેલ મુખ્ય પ્રશ્નનો સર્વોચ્ચ અદાલતે જોઈન્ટ કલેક્ટર, રંગા રેડ્ડી જિલ્લો અને અન્ય વિરુદ્ધ ડી. નરસિંહ રાવ અને અન્ય વગેરે, એ.આઇ. આર. ૨૦૧૫ એસ.સી. ૧૦૨૧ના કેસમાં અત્યંત વિસ્તૃત રીતે વિચાર કર્યો છે. ન્યાયમૂર્તિ નાગપ્પનએ, જેમના સ્વામિત્વે તે સમયે તેમનું પદ ધરાવ્યું હતું, સર્વોચ્ચ અદાલતના વિવિધ અન્ય ચુકાદાઓનો સંદર્ભ લીધા બાદ નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું;

> *"કલેક્ટર અને અન્ય વિરુદ્ધ પી. મંગમ્મા અને અન્ય, (૨૦03) ૪ એસ.સી.સી. ૪૮૮ના ચુકાદામાં, આ અદાલતે આંધ્ર પ્રદેશ એસાઇન્ડ લેન્ડ્સ (પ્રોહિબિશન ઓફ ટ્રાન્સફર્સ) એક્ટ, ૧૯૭૭ હેઠળની અનિયમિત ફાળવણીઓ સામેની સ્વતઃ કાર્યવાહીની બાબતમાં ઠરાવ્યું*

હતું કે 'વાજબી' શબ્દની ચોક્કસ વ્યાખ્યા આપવી મુશ્કેલ રહેશે અને વાજબી સમયગાળો સંબંધિત કેસની હકીકતો પર આધારિત રહેશે અને જે કેસમાં નિર્ણય આવ્યો હતો તેની હકીકતોમાં ત્રીસ વર્ષના સમયગાળા બાદ લેવામાં આવેલી સ્વતઃ કાર્યવાહી નવેસર વિચારણા માટે હાઈકોર્ટને મોકલવામાં આવી હતી.

સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર અને અન્ય વિરુદ્ધ રતનલાલ, (૧૯૯૩) ૩ એસ.સી.સી. ૩૨૬ના ચુકાદામાં, આ અદાલતે મહારાષ્ટ્ર એગ્રીકલ્ચરલ લેન્ડ (સીલિંગ એન્ડ હોલ્ડિંગ્સ) એક્ટ, ૧૯૬૧ની કલમ ૪૫ હેઠળની પુનરીક્ષણ સત્તા અંગે વિચાર કરતાં ઠરાવ્યું હતું કે વાદગ્રસ્ત હુકમની તારીખથી ત્રણ વર્ષ પૂર્ણ થયા બાદ સ્વતઃ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ ન કરવો જોઈએ, જોકે જ્યાં અપ્રગટ કૃષિ જમીનના અસ્તિત્વ જેવી મહત્વપૂર્ણ હકીકતો છુપાવવામાં આવી હોય અને લાંબા સમય બાદ ઉચ્ચ સત્તાધિકારીઓના ધ્યાનમાં આવી હોય ત્યાં મર્યાદાની અવધિ કપટ અથવા છુપાવટની શોધની તારીખથી જ શરૂ થશે.

સ્ટેટ ઓફ ઓરિસ્સા અને અન્ય વિરુદ્ધ બ્રુંદાબન શર્મા અને અન્ય, (૧૯૯૫) સપ્લિમેન્ટ (૩) એસ.સી.સી. ૨૪૯ના ચુકાદામાં, આ અદાલતે ઓરિસ્સા એસ્ટેટ્સ એબોલિશન એક્ટ, ૧૯૫૧ની કલમ ૩૮–બી હેઠળની પુનરીક્ષણ સત્તા અંગે વિચારતાં ઠરાવ્યું હતું કે બોર્ડ ઓફ રેવન્યુએ કથિત પટ્ટાના દાનની તારીખના ૨૭ વર્ષ બાદ પુનરીક્ષણ

સત્તાનો ઉપયોગ કર્યો હતો, પરંતુ તેની પ્રામાણિકતા અને શુદ્ધતા શંકાસ્પદ લક્ષણોથી ઘેરાયેલી હતી અને તેથી પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કાયદેસર અને માન્ય હતો.

૮. અમે શ્રી યુ.યુ. લલિત, શ્રી પ્રવીણ એચ. પારેખ, શ્રી રણજિત કુમાર, શ્રી પી.વી. શેટ્ટી, વિદ્વાન સિનિયર વકીલો તેમજ સામાવાળાઓ તરફથી હાજર અન્ય વિદ્વાન વકીલોની રજૂઆતો સાંભળી. સામાવાળાઓના વિદ્વાન વકીલોની મુખ્ય રજૂઆત એવી હતી કે સામાવાળાઓના માલિકીના હકના પૂર્વજોના નામો વર્ષ ૧૯૫૪–૫૫ની ખાસરા પહાનીમાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે અને નોંધાયેલ વેચાણખતો હેઠળ તેમની પાસેથી સામાવાળાઓ દ્વારા વિષયભૂત જમીનની ખરીદી વિવાદિત નથી અને તેઓ વર્ષ ૧૯૫૪થી સતત નિયમિત રીતે જમીન મહેસૂલ ચૂકવી રહ્યા છે તથા વિષયભૂત મિલકતના સતત કબજા અને ભોગવટાને કારણે નોંધપાત્ર હકો સામાવાળાઓને પ્રાપ્ત થયા છે અને લાંબા સમયના અંતરાલ બાદ સ્વતઃ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ મનસ્વી છે અને મિલકતના માલિકીના સદ્ભાવપૂર્ણ વિવાદના કિસ્સામાં રેકોર્ડની તપાસ અને સુધારણાનો સંક્ષિપ્ત ઉપાય અપનાવી શકાય નહીં અને અપીલકર્તાઓને સિવિલ દાવો દાખલ કરીને પોતાના ઉપાયો અજમાવવાની છૂટ આપવામાં આવી છે અને હાઇકોર્ટના તારણો હકીકત અને કાયદા બંને પર ટકી શકે એવા છે. પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં

આ અદાલતના નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો.

સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત વિરુદ્ધ પાટીલ રાઘવ નાથ અને અન્ય, (૧૯૬૯) ૨ એસ.સી.સી. ૧૮૭ના ચુકાદામાં, આ અદાલતે બોમ્બે લેન્ડ રેવન્યુ કોડ, ૧૮૭૯ની કલમો ૬૫ અને ૨૧૧નો સંદર્ભ લેતાં ઠરાવ્યું હતું કે અધિનિયમની કલમ ૬૫ હેઠળના હુકમનું પુનરીક્ષણ કરવા માટે કલમ ૨૧૧ હેઠળ મર્યાદાની કોઈ અવધિ નિર્ધારિત ન હોવા છતાં, સદર સત્તાનો ઉપયોગ વાજબી સમયમાં થવો જોઈએ અને જે કેસમાં નિર્ણય આવ્યો તેની હકીકતોમાં હુકમના એક વર્ષ કરતાં વધુ સમય બાદ સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેને ખૂબ મોડું ગણવામાં આવ્યું હતું.

મોહમદ કવી મોહમદ અમીન વિરુદ્ધ ફતમાબાઈ ઈબ્રાહિમ, (૧૯૯૭) ૬ એસ.સી.સી. ૭૧ના ચુકાદામાં, આ અદાલતે બોમ્બે ટેનન્સી એન્ડ એગ્રીકલ્ચરલ લેન્ડ્સ એક્ટ, ૧૯૭૬ની કલમ ૮૪–સી અંગે વિચાર કરતાં ઠરાવ્યું હતું કે સદર કલમ કાર્યવાહી શરૂ કરવા માટે કોઈ સમયમર્યાદા નક્કી કરતી નથી, તેમ છતાં આવી સત્તાનો ઉપયોગ વાજબી સમયમાં થવો જોઈએ અને કેસની હકીકતોમાં સદર કલમ હેઠળ નવ મહિનાના સમયગાળા બાદ શરૂ કરાયેલી સ્વતઃ તપાસ વાજબી સમયની બહાર હતી.

સંતોષકુમાર શિવગોંડા પાટીલ અને અન્ય વિરુદ્ધ બાલાસાહેબ તુકારામ શેવાળે અને અન્ય, (૨૦૦૯) ૯ એસ.સી.સી. ૩૫૨ના ચુકાદામાં, આ

અદાલતે મહારાષ્ટ્ર લેન્ડ રેવન્યુ કોડ, ૧૯૬૬ની કલમ ૨૫૭ હેઠળની પુનરીક્ષણ સત્તા અંગે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

"૧૧. એવું પૂરતું સુસ્થાપિત લાગે છે કે જો કોઈ કાયદો પુનરીક્ષણ સત્તાના ઉપયોગ માટે સમયમર્યાદા નક્કી કરતો નથી તો તેનો અર્થ એવો નથી કે આવી સત્તાનો કોઈપણ સમયે ઉપયોગ કરી શકાય; તેના બદલે તેનો ઉપયોગ વાજબી સમયમાં થવો જોઈએ. કારણ એ છે કે લાંબા સમયના અંતરાલ બાદ સ્થિર બાબતને અસ્થિર કરવાની કાયદાની અપેક્ષા નથી. જ્યાં વિધાનસભા સત્તાધિકારી દ્વારા, સ્વતઃ અથવા અન્યથા, પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કયા સમયગાળામાં કરવો તે માટે કોઈ સમયગાળો નક્કી કરતી નથી ત્યાં સ્પષ્ટ છે કે વાજબી સમયની અંદર સત્તાનો ઉપયોગ તેમાં અંતર્નિહિત છે.

૧૨. સામાન્ય રીતે જે સમયગાળામાં મહારાષ્ટ્ર લેન્ડ રેવન્યુ કોડની કલમ ૨૫૭ હેઠળ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકાય તે વાજબી સમય ત્રણ વર્ષ હશે, અલબત્ત, કોઈ ચોક્કસ કેસમાં અપવાદરૂપ સંજોગોને આધીન; પરંતુ નિશ્ચિતપણે ૧૭ વર્ષના અંતરાલ બાદ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ વાજબી સમય નથી. મહારાષ્ટ્ર લેન્ડ રેવન્યુ કોડની કલમ ૨૫૭ હેઠળ સબ–ડિવિઝનલ ઓફિસર દ્વારા પુનરીક્ષણ સત્તાનો આશરો હકીકતો અને સંજોગોમાં પ્રક્રિયાના દુરુપયોગ સમાન છે, ભલે એવું માનવામાં આવે કે તા.૩૦–૩–૧૯૭૬ના રોજ તહસીલદારે પસાર કરેલો હુકમ ખામીયુક્ત

અને કાયદેસર રીતે ખોટો હતો."

સ્ટેટ ઓફ પંજાબ અને અન્ય વિરુદ્ધ ભટિંડા ડિસ્ટ્રિક્ટ કો-ઓપરેટિવ મિલ્ક પ્રોડ્યુસર્સ યુનિયન લિમિટેડ, (૨૦૦૭) ૧૧ એસ.સી.સી. ૩૬૩ના ચુકાદામાં, આ અદાલતે પંજાબ જનરલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૪૮ની કલમ ૨૧ હેઠળની પુનરીક્ષણ સત્તા અંગે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

"૧૭. અધિનિયમની કલમ ૨૧નું સાદું વાંચન દર્શાવે છે કે તેના માટે કોઈ મર્યાદાની અવધિ નક્કી કરવામાં આવી ન હોવા છતાં તેનો અર્થ એવો નથી કે સ્વતઃ સત્તાનો કોઈપણ સમયે ઉપયોગ કરી શકાય.

૧૮. એ સ્વીકાર્ય કાનૂની સિદ્ધાંત છે કે જો મર્યાદાની કોઈ અવધિ નક્કી ન કરવામાં આવી હોય તો કાયદાકીય સત્તાધિકારીએ વાજબી સમયની અંદર પોતાના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. જોકે, વાજબી સમયગાળો કયો હશે તે અધિનિયમની પ્રકૃતિ, તેના હેઠળના હકો અને જવાબદારીઓ તથા અન્ય સંબંધિત પરિબળો પર આધારિત રહેશે.

૧૯. અમારા મત મુજબ સદર અધિનિયમના હેતુ અને અર્થને ધ્યાનમાં લેતાં પુનરીક્ષણ અધિકારક્ષેત્રનો સામાન્ય રીતે ત્રણ વર્ષની અંદર ઉપયોગ થવો જોઈએ. કોઈ પણ સંજોગોમાં તે પાંચ વર્ષની અવધિ કરતાં વધુ ન

હોવો જોઈએ......"

ઈબ્રાહિમપટ્ટણમ તાલુક વ્યાવસાય કૂલી સંગમ વિરુદ્ધ કે. સુરેશ રેડ્ડી અને અન્ય, (૨૦૦3) ૭ એસ.સી.સી. ૬૬૭ના ચુકાદામાં, આ અદાલતે આંધ્ર પ્રદેશ (તેલંગાણા વિસ્તાર) ટેનન્સી એન્ડ એગ્રીકલ્ચરલ લેન્ડ એક્ટ, ૧૯૫૦ની કલમ ૫૦-બી(૪) હેઠળની સ્વતઃ પુનરીક્ષણ સત્તા અંગે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

"૯. .... છેતરપિંડી અંગેની જરૂરી અને પૂરતી વિગતો, તેમજ છેતરપિંડી ક્યારે અથવા કયા સમયગાળામાં શોધાઈ તે અંગેની વિગતો રજૂ કરવામાં આવી ન હોય અને ખાસ કરીને છેતરપિંડીની શોધની તારીખથી વાજબી સમયગાળાની અંદર સ્વતઃ સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકાય એવી દલીલ કરવામાં આવી ન હોય ત્યારે, હાઈકોર્ટના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશ તેમજ ડિવિઝન બેન્ચે બિનસત્તાવાર સામાવાળાઓ દ્વારા કરવામાં આવી હોવાનું કહેવાતું છેતરપિંડીનું પરીક્ષણ ન કરવામાં યોગ્યતા દર્શાવી હતી. અધિનિયમની કલમ ૫૦-બીની પેટા-કલમ (૪)માં 'કોઈપણ સમયે' શબ્દોનો ઉપયોગ માત્ર એ દર્શાવે છે કે કોઈ ચોક્કસ તારીખથી ગણતરી અથવા શરૂઆત કરીને સ્વતઃ સત્તાનો ઉપયોગ કયા ચોક્કસ સમયગાળામાં કરવો તે માટે કોઈ વિશિષ્ટ મર્યાદાની અવધિ નક્કી કરવામાં આવી નથી. સ્વતઃ સત્તાનો ઉપયોગ દરેક કેસની હકીકતો અને સંજોગો પર આધારિત રહેશે. છેતરપિંડીના કેસોમાં છેતરપિંડી શોધાઈ

અથવા બહાર આવી તે તારીખથી વાજબી સમયની અંદર આ સત્તાનો ઉપયોગ થઈ શકે. આવી સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે ઘણા પરિબળો ધ્યાનમાં લેવા પડે, જેમ કે લાંબા સમયના અંતરાલને કારણે અચર સંપત્તિ પર તૃતીય પક્ષોના હકો પર થતી અસર, ત્યારબાદના સદ્ભાવપૂર્ણ હસ્તાંતરણો દ્વારા માલિકીના ફેરફારો, અન્ય અધિનિયમોની જોગવાઈઓ હેઠળ હુકમોને પ્રાપ્ત થયેલી અંતિમતા વગેરે.

આથી એવું જણાય છે કે કલમ ૫૦–બીની પેટા–કલમ (૪)માં મર્યાદાની અવધિ કઈ તારીખથી શરૂ થશે અને કયા સમયગાળામાં સ્વતઃ સત્તાનો ઉપયોગ કરવો પડશે તે જણાવ્યા વિના 'કોઈપણ સમયે' શબ્દોનો ઉપયોગ એટલા માટે કરવામાં આવ્યો છે કે અધિનિયમની પ્રકૃતિ અને પક્ષકારોના હકોના સંદર્ભમાં દરેક કેસની હકીકતો અને સંજોગો પર આધાર રાખીને છેતરપિંડી શોધાયેલી તારીખથી વાજબી સમયની અંદર સ્વતઃ સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકાય. કલમ ૫૦–બીની પેટા–કલમ (૪)માં 'કોઈપણ સમયે' શબ્દોને શબ્દશઃ કઠોરતાથી વાંચી શકાય નહીં. તેનો સંદર્ભ સાથે અને વાજબી રીતે અર્થઘટન કરવું આવશ્યક છે. જો કોઈ વ્યક્તિએ માત્ર 'કોઈપણ સમયે' શબ્દોના શબ્દકોશીય અર્થના આધારે આગળ વધવું હોય તો કલમ ૫૦–બીની પેટા–કલમ (૪) હેઠળની સ્વતઃ સત્તાનો ઉપયોગ દાયકાઓ બાદ પણ કરી શકાય અને પછી તે અનિશ્ચિતતા અને જટિલતાઓવાળી અસંગત સ્થિતિ તરફ દોરી જશે તથા

તે પણ અચર સંપત્તિ ઉપર પક્ષકારોના હકોને ગંભીર અસર કરશે. હુકમોને અંતિમતા પ્રાપ્ત થઈ ગઈ હોય અને હુકમોના પ્રકાશમાં પક્ષકારોના હકો નિશ્ચિત થયા હોય તો તેમને પવિત્રતા હોવી જોઈએ. 'કોઈપણ સમયે' સ્વતઃ સત્તાનો ઉપયોગ કરવાનો અર્થ માત્ર એટલો છે કે કોઈ ચોક્કસ તારીખથી ગણતરી કરીને દિવસો, મહિના અથવા વર્ષો જેવી કોઈ વિશિષ્ટ અવધિ નિર્ધારિત કરવામાં આવી નથી. પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે 'કોઈપણ સમયે' શબ્દોને કોઈ માર્ગદર્શન વિના અને મનસ્વી રીતે અપનાવી શકાય. આ દૃષ્ટિએ નિર્ધારિત મર્યાદાની અવધિના અભાવમાં 'કોઈપણ સમયે'નો અર્થ દરેક કેસની હકીકતો અને સંજોગો પર આધારિત વાજબી સમયની અંદર એવો કરવો જોઈએ."

૯. ૧૯૪૮માં હૈદરાબાદ રાજ્યના ભારત સાથે વિલીનીકરણના પરિણામે આંધ્ર પ્રદેશ (તેલંગાણા વિસ્તાર) એબોલિશન ઓફ જાગીર્સ રેગ્યુલેશન, ૧૩૫૮ ફસલી દ્વારા જાગીરો નાબૂદ કરવામાં આવી. 'ખસરા પહાની' એ આંધ્ર પ્રદેશના બોર્ડ ઓફ રેવન્યુ દ્વારા વર્ષ ૧૯૫૪–૫૫માં તૈયાર કરવામાં આવેલ હકોનો મૂળભૂત રેકોર્ડ છે. તેને એ.પી. (તેલંગાણા વિસ્તાર) રેકોર્ડ ઓફ રાઈટ્સ ઈન લેન્ડ રેગ્યુલેશન ૧૩૫૮ ફસલીના નિયમન ૪ હેઠળ ગેઝેટમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો. નિયમન નં.૧૩ મુજબ સદર હકોના રેકોર્ડમાંની કોઈ એન્ટ્રી સાચી હોવાનું માનવામાં આવશે જ્યાં સુધી તેની વિરુદ્ધ સાબિત ન થાય. સદર ૧૩૫૮–એફનું નિયમન એ.પી.

રાઈટ્સ ઈન લેન્ડ એન્ડ પટ્ટાદાર પાસબુક્સ એક્ટ, ૧૯૭૧ દ્વારા રદ કરવામાં આવ્યું, જે તા.૧૫.૮.૧૯૭૮ના રોજ અમલમાં આવ્યું. પી. રામનાથ અય્યરની "ધ લૉ લેક્સિકોન"ની બીજી આવૃત્તિ (૧૯૯૭), પૃષ્ઠ ૧૦૫૩માં 'ખસરા'ને નીચે મુજબ વર્ણવવામાં આવ્યું છે: "ખસરા એ માલિકીના એક હકના પ્રસંગોને નોંધતું રજિસ્ટર છે અને તે એક ઐતિહાસિક રેકોર્ડ છે. જ્યારે બીજું કોઈ માલિકીનું દસ્તાવેજ ન હોય ત્યારે ખસરા માલિકીના દસ્તાવેજનું કાર્ય કરશે."

૧૦. એ સ્વીકારાયેલ છે કે સામાવાળાઓના માલિકીના હકના પૂર્વજોના નામો ગોપનપલ્લી ગામના સર્વે નં.૩૬ અને ૩૭ સંબંધિત વર્ષ ૧૯૫૪–૫૫ની ખસરા પહાનીમાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે. નોંધાયેલ વેચાણખતો હેઠળ સદર જમીનોની તેમના પાસેથી સામાવાળાઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી ખરીદી અંગે પણ ગંભીર વિવાદ નથી. વધુમાં તેઓ વર્ષ ૧૯૫૪થી સતત નિયમિત રીતે જમીન મહેસૂલ ચૂકવી રહ્યા છે. હાલના અપીલકર્તાઓએ આંધ્ર પ્રદેશ (તેલંગાણા વિસ્તાર) લેન્ડ રેવન્યુ એક્ટ, ૧૩૧૭ ફસલી (૧૯૦૭)ની કલમ ૧૬૬–બી હેઠળ તા.૩૧.૧૨.૨૦૦૪ની વાદગ્રસ્ત નોટિસ વર્ષ ૧૯૫૩–૫૪ની ખસરા પહાનીમાંની એન્ટ્રીઓ રદ કરવા માટે જારી કરી હતી, જેમાં તપાસની તારીખ ૫.૨.૨૦૦૫ નક્કી કરવામાં આવી હતી અને તે નોટિસને અહીં પડકારવામાં આવી છે.

કલમ ૧૬૬-બી નીચે મુજબ છે:

"૧૬૬-બી. પુનરીક્ષણ:-

આંધ્ર પ્રદેશ (તેલંગાણા વિસ્તાર) બોર્ડ ઓફ રેવન્યુ રેગ્યુલેશન, ૧૩૫૮ ફસલીની જોગવાઈઓને આધીન રહીને, સરકાર અથવા કલેક્ટરથી નીચા દરજ્જાનો ન હોય એવો કોઈ મહેસૂલ અધિકારી અથવા લેન્ડ રેકોર્ડ્સના સેટલમેન્ટ કમિશનર, કોઈ ગૌણ વિભાગ પાસેથી કેસ અથવા કાર્યવાહીના રેકોર્ડને મંગાવી શકે છે અને પોતાના સંતોષ માટે તેની તપાસ કરી શકે છે કે પસાર કરાયેલ હુકમ અથવા નિર્ણય અથવા લેવામાં આવેલી કાર્યવાહી નિયમિત, કાયદેસર અને યોગ્ય છે કે નહીં અને તે સંદર્ભમાં યોગ્ય હુકમ કરી શકે છે;

પરંતુ સંબંધિત પક્ષકારોને બોલાવવામાં અને સાંભળવામાં આવ્યા સિવાય રૈયતના અધિકારોને અસર કરતો કોઈ હુકમ અથવા નિર્ણય બદલવામાં અથવા રદ કરવામાં આવશે નહીં.

(૨) કલેક્ટર અથવા સેટલમેન્ટ કમિશનરથી નીચા દરજ્જાનો દરેક મહેસૂલ અધિકારી ગૌણ વિભાગ પાસેથી કેસ અથવા કાર્યવાહીનો રેકોર્ડ મંગાવી શકે છે અને પોતાને સંતોષ કરી શકે છે કે પસાર કરાયેલ હુકમ અથવા નિર્ણય અથવા લેવાયેલી કાર્યવાહી નિયમિત, કાયદેસર અને યોગ્ય છે કે

નહીં અને જો તેના મત મુજબ કોઈ હુકમ અથવા નિર્ણય અથવા કાર્યવાહી બદલવી અથવા રદ કરવી જોઈએ તો તે કેસની ફાઇલ પોતાના અભિપ્રાય સાથે, જેમ બને તેમ, કલેક્ટર અથવા સેટલમેન્ટ કમિશનર સમક્ષ મૂકાશે. ત્યારબાદ કલેક્ટર અથવા સેટલમેન્ટ કમિશનર પેટા-કલમ (૧) હેઠળ યોગ્ય હુકમ કરી શકે છે.

(૩) પુનરીક્ષણ માટે માંગવામાં આવેલા મૂળ હુકમ અથવા નિર્ણય અથવા મૂળ હુકમ અથવા નિર્ણયની પ્રમાણિત નકલ દરેક પુનરીક્ષણ અરજી સાથે દાખલ કરવી રહેશે."

૧૧. ઉપરોક્ત નિયમનમાં સ્વતઃ સત્તાના ઉપયોગ માટે કોઈ સમયમર્યાદા નક્કી કરવામાં આવી નથી પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે શું ૫૦ વર્ષના સમયગાળા પછી સ્વતઃ સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકાય. સરકારે વર્ષ ૧૯૯૧માં જ સર્વે નં.૩૬ અને ૩૭, ગોપનપલ્લી ગામની ૪૭૭ એકર જમીન સરકારી કર્મચારીઓને રહેઠાણની સાઇટ આપવા અનામત રાખવાનો હુકમ કર્યો હતો. બીજા શબ્દોમાં, સરકારે તા.૨૪.૯.૧૯૯૧ના રોજ સદર સરકારી હુકમ પસાર કરતી વખતે સદર જમીનો સંબંધિત મહેસૂલ એન્ટ્રીઓ ચકાસવાની દરેક તક ધરાવતી હતી પરંતુ સદર એન્ટ્રીઓ સામે કોઈ વાંધો લેવામાં આવ્યો નહોતો. વધુમાં, સામાવાળા નં.૧ અને ૨ પાસેથી જમીન ખરીદનારાઓએ રિટ પિટિશન નં.૨૧૭૧૯/૧૯૯૭ દાખલ કરીને તા.૨૪.૯.૧૯૯૧ના સરકારી હુકમને પડકાર્યો હતો અને તે સમયે પણ

સદર સર્વે નંબરોની એન્ટ્રીઓ અંગે કોઈ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી નહોતી. ત્યારબાદ, હાલના સામાવાળા નં.૧ અને ૨ પાસેથી જમીન ખરીદનારોએ વધારાના જિલ્લા જજ, રંગા રેડ્ડી જિલ્લા સમક્ષ ઓ.એસ. નં.૧૨/૨૦૦૧માં સિવિલ દાવો દાખલ કરી અને સર્વે નં.૩૬માં આવેલી કેટલીક જમીનના પ્લોટ્સના તેઓ કાયદેસર માલિક અને કબજેદાર છે તેવી ઘોષણા માગી અને વિવાદ બાદ દાવો ડિક્રી કરવામાં આવ્યો તથા સદર ડિક્રીને અંતિમ બનવા દેવામાં આવી. તા.૩૧.૧૨.૨૦૦૪ની વાદગ્રસ્ત નોટિસ દ્વારા ઉપરોક્ત નિયમન ૧૬૬–બી હેઠળની સ્વતઃ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કરવાનો પ્રયાસ પાંચ દાયકા બાદ કરવામાં આવ્યો અને જો તેમ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવે તો અનિશ્ચિતતા અને જટિલતાઓવાળી અસંગત સ્થિતિ ઊભી થશે અને અચર સંપત્તિ ઉપર પક્ષકારોના હકોને ગંભીર અસર કરશે.

૧૨. ઉપરોક્ત જણાવેલી બાબતોના પ્રકાશમાં અમારો મત છે કે હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચે વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશના દૃષ્ટિકોણને સમર્થન આપતાં યોગ્ય રીતે ઠરાવ્યું હતું કે લાંબા સમયના અંતરાલ બાદ, મર્યાદાની કોઈ અવધિ ન હોવા છતાં પણ, હાથ ધરવામાં આવેલ સ્વતઃ પુનરીક્ષણ મનસ્વી અને કાયદાના શાસનની કલ્પનાની વિરુદ્ધ હતું.

૧૩. તેથી અમને આ અપીલોમાં કોઈ ગુણ જણાતો નથી. પરિણામે તે ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ વિના ફગાવી દેવામાં આવે છે."

૧૫. ન્યાયમૂર્તિ ટી.એસ. ઠાકુરે, જેમના સ્વામિત્વે તે સમયે તેમનું પદ ધરાવ્યું હતું, પોતાના અલગ પરંતુ સહમત ચુકાદામાં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

"૧૮. અગાઉ નોંધ્યા મુજબ, રિટ અરજદારો સત્તાવાર મહેસૂલ રેકોર્ડમાં નોંધાયેલા પૂર્વ પટ્ટાદારો પાસેથી સર્વે નં.૩૬ અને ૩૭માં કુલ ૯૦ એકર જમીન ખરીદ્યાનો દાવો કરે છે. તેથી હાલનો વિવાદ માત્ર એટલી જ જમીન સુધી મર્યાદિત છે. એવું હોય ત્યારે, જો આંધ્ર પ્રદેશ (તેલંગાણા વિસ્તાર) લેન્ડ રેવન્યુ એક્ટની કલમ ૧૬૬-બી હેઠળના પુનરીક્ષણ અધિકારક્ષેત્રનો આશરો લેતી નોટિસને અન્ય કોઈ અસરગ્રસ્ત પક્ષકાર દ્વારા પડકારવામાં આવી નથી તો, એવા વ્યક્તિઓના સંદર્ભમાં તેમાં હસ્તક્ષેપ કર્યો હોવાનું અમારે સમજવું નહીં. આટલું કહીને, હાઈકોર્ટ સમક્ષ ઉઠેલો અને વાદગ્રસ્ત હુકમોમાં તેણે વિસ્તૃત રીતે વિચારેલો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે ઉપરોક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૬૬-બી હેઠળ સક્ષમ સત્તાધિકારીમાં રહેલી પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કથિત બનાવટી એન્ટ્રીઓ થયાના ૫૦ વર્ષ બાદ થઈ શકે કે નહીં. અપીલકર્તાની તરફથી મુખ્ય દલીલ એવી હતી કે ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ હેઠળ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે મર્યાદાની કોઈ અવધિ નિર્ધારિત ન હોવાથી, વચ્ચેના વિલંબને ધ્યાનમાં લીધા વિના તેનો ઉપયોગ કરવામાં કોઈ અવરોધ ન હોવો જોઈએ. આ દૃષ્ટિમાં કોઈ ભૂલ તો દૂરની વાત છે, તેમાં વિકૃતિ પણ નથી. આ અદાલતના લાંબી શ્રેણીના ચુકાદાઓથી કાયદાકીય સ્થિતિ

પૂરતી રીતે સુસ્થાપિત છે કે પુનરીક્ષણ અથવા અન્ય કોઈ સત્તાના ઉપયોગ માટે મર્યાદાની કોઈ અવધિ નક્કી ન હોવા છતાં પણ, આવી સત્તાનો ઉપયોગ વાજબી સમયની અંદર થવો જોઈએ. કપટના આક્ષેપોના કારણે સુધારાત્મક સત્તાનો ઉપયોગ જરૂરી બન્યો હોય એવા કેસોમાં પણ આ જ સ્થિતિ છે. આ સત્તાનો ઉપયોગ ત્યારે જ માન્ય થવો જોઈએ જ્યારે તેનો આશરો વાજબી સમયની અંદર લેવામાં આવ્યો હોય, એ મુદ્દો સ્પષ્ટ કરવા માટે અમે માત્ર કેટલાક ચુકાદાઓનો સંક્ષેપમાં ઉલ્લેખ કરી શકીએ.

૧૯. આ અદાલતના અગાઉના ચુકાદાઓ પૈકીના એક, એસ.બી. ગુરબક્ષ સિંહ વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, ૧૯૭૬ (૨) એસ.સી.સી. ૧૮૧માં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે સ્વતઃ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ પણ વાજબી સમયમાં થવો જોઈએ અને તેના ઉપયોગમાં કોઈ પણ અયોગ્ય વિલંબ તેની માન્યતાને અસર કરી શકે છે. જોકે વાજબી સમય શું ગણાય તે દરેક કેસની હકીકતો પર આધારિત રહેશે.

૨૦. આ જ અર્થનો ચુકાદો ઈબ્રાહિમપટ્ટણમ તાલુક વ્યાવસાય કૂલી સંગમ વિરુદ્ધ કે. સુરેશ રેડ્ડી અને અન્ય, (૨૦૦3) ૭ એસ.સી.સી. ૬૬૭માં છે, જેમાં આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે છેતરપિંડીના કેસોમાં પણ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ વાજબી સમયની અંદર થવો જોઈએ અને રાહત માત્ર વિલંબના આધારે નકારી દેવી કે નહીં તે નક્કી કરતી વખતે અનેક પરિબળો ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ. અદાલતે કહ્યું:

'છેતરપિંડીના કેસોમાં આ સત્તાનો ઉપયોગ છેતરપિંડી શોધાયેલી અથવા બહાર આવેલી તારીખથી વાજબી સમયની અંદર થઈ શકે. આવી સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે લાંબા સમયના અંતરાલને કારણે અચર સંપત્તિ ઉપર તૃતીય પક્ષોના હકો પર પડતી અસર, ત્યારબાદના સદ્ભાવપૂર્ણ હસ્તાંતરણો દ્વારા માલિકીના ફેરફારો, અન્ય અધિનિયમોની જોગવાઈઓ હેઠળ હુકમોને પ્રાપ્ત થયેલી અંતિમતા જેવા અનેક પરિબળો ધ્યાનમાં લેવા જરૂરી છે.'

૨૧. આ જ અર્થનો દષ્ટિકોણ આ અદાલતે સુલોચના ચંદ્રકાંત ગલાંડે વિરુદ્ધ પુણે મ્યુનિસિપલ ટ્રાન્સપોર્ટ અને અન્ય, (૨૦૧૦) ૮ એસ.સી.સી. ૪૬૭માં અપનાવ્યો હતો, જેમાં આ અદાલતે કાયદાકીય સ્થિતિ ફરી દોહરાવી અને ઠરાવ્યું કે હુકમો અને કાર્યવાહીને પુનરીક્ષણ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ મનસ્વી અને અનંત સમય સુધી કરી શકાય નહીં. આ અદાલતે અવલોકન કર્યું:

'વિધાનસભાએ પોતાની બુદ્ધિપૂર્વકની સમજથી પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે કોઈ સમયમર્યાદા નક્કી કરી નહોતી અને ૧૯૭૬ના અધિનિયમની કલમ ૩૪માં "કોઈપણ સમયે" શબ્દો દાખલ કર્યા નહોતા. તેનો અર્થ એવો નથી કે વિધાનસભાનો હેતુ અધિનિયમ હેઠળ પસાર કરાયેલા હુકમોને અનિશ્ચિત સમયગાળા સુધી ફેરફાર માટે ખુલ્લા રાખવાનો

હતો, કારણ કે તેનો પરિણામ એ થાય કે હકધારકો/ફાળવણી મેળવનારાઓના માલિકીના હકો સદાકાળ માટે અસ્થિર અને સતત અનિશ્ચિતતાની સ્થિતિમાં રહે. જો એમ માનવામાં આવે કે વિધાનસભાએ સમયના દ્દષ્ટિકોણથી કાયમી અને અનંત સત્તા પ્રદાન કરી છે, તો રાજ્ય/ફાળવણી મેળવનારના હાથમાં જાહેર થયેલી વધારાની જમીન ઉપરનું માલિકી હક સદાકાળ માટે અસુરક્ષિત રહેશે. અદાલતે કાયદાની જોગવાઈનું એવું અર્થઘટન કરવું જોઈએ જે જોગવાઈને કાર્યક્ષમ બનાવે અને કાયદાના હેતુ તથા ઉદ્દેશને આગળ ધપાવે.'

૨૨. સ્ટેટ ઓફ હિમાચલ પ્રદેશ અને અન્ય વિરુદ્ધ રાજકુમાર બ્રિજિંદર સિંહ અને અન્ય, (૨૦૦૪) ૧૦ એસ.સી.સી.ના કેસમાં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે વિશેષ સંજોગોના અભાવમાં સ્વતઃ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ૧૫ વર્ષનો વિલંબ અસ્વીકાર્ય હતો, કારણ કે વિલંબ અતિશય લાંબો અને અસ્પષ્ટ હતો. આ અદાલતે અવલોકન કર્યું:

'હવે અમે બીજા પ્રશ્ન પર આવીએ છીએ જે સામાવાળાઓએ હાઈકોર્ટ સમક્ષ ઉઠાવ્યો હતો, એટલે કે કલમ ૨૦ની પેટા-કલમ (૩) હેઠળ સત્તાનો વિલંબિત ઉપયોગ. ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ, ફાઇનાન્શિયલ કમિશનરે કલેક્ટરના હુકમના ૧૫ વર્ષ પછી સત્તાનો ઉપયોગ કર્યો હતો. એ સાચું છે કે પેટા-કલમ (૩)માં જોગવાઈ છે કે આવી સત્તાનો ઉપયોગ કોઈપણ સમયે થઈ શકે, પરંતુ આ શબ્દપ્રયોગનો અર્થ એવો નથી કે કોઈ

સમયમર્યાદા જ નથી અથવા તે અનંત છે. તેનો અર્થ માત્ર એટલો છે કે આવી સત્તાનો ઉપયોગ વાજબી સમયની અંદર થવો જોઈએ. મર્યાદાની કોઈ નિશ્ચિત અવધિ નક્કી ન થઈ શકે પરંતુ સત્તાના ઉપયોગમાં અયોગ્ય વિલંબ અંતિમતા પ્રાપ્ત કરેલી બાબતોને ફરી પાછી ઉથલાવી શકે. સ્વતઃ કાર્યવાહી કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કયા વાજબી સમયની અંદર કરી શકાય તે દરેક કેસની હકીકતો અને સંજોગો પર આધારિત રહેશે. ઉદાહરણ તરીકે, હાલના કેસમાં અપીલ પાછી ખેંચી લેવામાં આવી હોવા છતાં ફાઇનાન્શિયલ કમિશનરે પોતાની સ્વતઃ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને મામલો હાથ ધર્યો હોવાથી રાજ્ય માટે એ રજૂ કરવું ખુલ્લું હોઈ શકે કે હકીકતો અને સંજોગો એવા હતા કે તે વાજબી સમયની અંદર હતું, પરંતુ જેમ અમે અગાઉ નોંધ્યું છે તેમ, જે જાન્યુઆરી ૧૯૭૬માં દખલ કરવામાં આવેલ હુકમ હતો અને રાજ્ય દ્વારા કરવામાં આવેલી અપીલ પણ માર્ચ ૧૯૭૬માં પાછી ખેંચી લેવામાં આવી હતી, તેવા સંજોગોમાં અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ અન્ય કોઈ વિશેષ તથ્યો અને સંજોગો બતાવી શક્યા નહોતા જેના કારણે એવું કહી શકાય કે ૧૫ વર્ષ બાદ સત્તાનો ઉપયોગ વાજબી સમયની અંદર હતો. તેથી, અમારા મત મુજબ, ફાઇનાન્શિયલ કમિશનરનો હુકમ, જેમાં દખલ કરવામાં આવેલા હુકમના ૧૫ વર્ષના લાંબા અંતરાલ બાદ સત્તાનો ઉપયોગ થયો હતો, તેનાથી દૂષિત બને છે. તેથી, આ ઠરાવતાં કે ફાઇનાન્શિયલ કમિશનરને યોગ્ય કેસમાં, નીચલી અપીલી સત્તાધિકારી સમક્ષ કરાયેલી અપીલ રાજ્ય દ્વારા પાછી ખેંચાઈ ગઈ

હોય તો પણ, સ્વતઃ કાર્યવાહી કરવાની સત્તા રહેશે, હાઈકોર્ટ દ્વારા અપનાવવામાં આવેલ દષ્ટિકોણ ટકી શકે તેમ નથી. પરંતુ ફાઇનાન્શિયલ કમિશનરનો હુકમ અયોગ્ય રીતે લાંબા સમય બાદ સત્તાનો ઉપયોગ કરવાના દોષથી પીડિત છે અને આવી વિલંબિત કાર્યવાહી કલમ ૨૦ની પેટા-કલમ (૩) હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને તેના દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમને નિષ્પ્રભાવી બનાવે છે.'

૨૩. આપણે એમ/એસ દેહરી રોહતાસ લાઇટ રેલવે કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ ડિસ્ટ્રિક્ટ બોર્ડ, ભોજપુર અને અન્ય, (૧૯૯૨) ૨ એસ.સી.સી. ૫૯૮ના આ અદાલતના ચુકાદાનો પણ સંદર્ભ લઈ શકીએ, જેમાં અદાલતે કાયદાકીય સ્થિતિ નીચે મુજબ સમજાવી હતી:

'નિયમ એવો છે કે જે કહે છે કે અદાલત વિલંબિત અને જૂના દાવાની તપાસ ન કરી શકે, તે કાયદાનો નિયમ નહીં પરંતુ સમજદાર અને યોગ્ય વિવેકાધીન ઉપયોગ પર આધારિત પ્રક્રિયાનો નિયમ છે. દરેક કેસ પોતાની હકીકતો પર આધારિત રહેશે. તે બધું તેના પર નિર્ભર રહેશે કે મૂળભૂત અધિકારનું ઉલ્લંઘન શું છે અને માગવામાં આવેલ ઉપાય શું છે તથા વિલંબ કેવી રીતે થયો. પક્ષકારને લેચેસ અથવા વિલંબના આધારે રાહત નકારવાનો સિદ્ધાંત એ છે કે અરજી દાખલ કરવામાં થયેલા વિલંબને કારણે અન્ય લોકોને પ્રાપ્ત થયેલા હકોને વાજબી સ્પષ્ટતા વિના ખલેલ થવા દેવી નહીં. આવા કેસોમાં વિલંબ નક્કી કરવાની વાસ્તવિક કસોટી એ

છે કે તૃતીય પક્ષનો સમાન હક સર્જાય તે પહેલાં અરજદાર રિટ અદાલતમાં આવે અને સમય પસાર થવો તેની પોતાની બેદરકારી અથવા બેદરકારીને કારણે ન હોય. કસોટી ભૌતિક રીતે કેટલો સમય પસાર થયો તે નથી. જ્યાં વર્તનને યોગ્ય ઠેરવતા સંજોગો હોય ત્યાં સ્પષ્ટ ગેરકાયદેસરતાને માત્ર લેચેસના આધારે ટકાવી શકાય નહીં. હાલના કેસની હકીકતોને કારણે ટિલોકચંદનો કેસ, જેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, અલગ છે. રેલવે સંસ્થાના ચોખ્ખા નફાના આધારે વસૂલાત કરવામાં આવી હોય તો તે સત્તાની બહારની હતી અને ત્યારબાદના વર્ષો સંબંધિત બાબતમાં હાઇકોર્ટના ચુકાદા પછી પેન્ડિંગ કાર્યવાહીમાં ગેરકાયદેસરતા અંગે મોડેથી પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો હોવા છતાં તેની સામે આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો. તે સ્થિતિમાં અપીલકર્તાનો દાવો માત્ર વિલંબના આધારે ફગાવી શકાય નહીં. અમારો મત છે કે હાઇકોર્ટ લીમાઇનમાં રિટ અરજી ફગાવી અને માગવામાં આવેલી રાહત ન આપતાં ખોટી હતી. જોકે દાવો યોગ્ય રીતે ફગાવાયો છે તે અંગે અમે સહમત છીએ.'

૨૭. સંક્ષેપમાં કહીએ તો, પુનરીક્ષણ અધિકારક્ષેત્રનો વિલંબિત ઉપયોગ અપ્રિય માનવામાં આવે છે, કારણ કે જો કાર્યવાહી અથવા વ્યવહારોને સદાકાળ પડકારવા માટે ખુલ્લા રાખવામાં આવે તો માનવીય વ્યવહારોમાં ટાળી શકાય તેવી અને અનંત અનિશ્ચિતતા ઊભી થશે, જે કાયદાની નીતિ નથી. કારણ કે આવી સત્તાના ઉપયોગ માટે મર્યાદાની કોઈ અવધિ

નિર્ધારિત ન હોય તોપણ, વચ્ચેનો વિલંબ તૃતીય પક્ષના હકોના સર્જન તરફ દોરી ગયો હોઈ શકે છે અને ખાસ કરીને જ્યારે વિલંબ માટે કોઈ યોગ્ય સ્પષ્ટતા સામે ન હોય ત્યારે, વિવેકાધીન સત્તાના વિલંબિત ઉપયોગથી આવા હકોને રદ્દી શકાય નહીં. કહેવાય છે કે કાયદાનું શાસન જીવનના શાસન સાથે નજીકથી ચાલવું જોઈએ. પુનરીક્ષણ માટે માંગવામાં આવેલા હુકમો કપટપૂર્ણ હોય એવા કેસોમાં પણ સત્તાનો ઉપયોગ કપટની શોધની વાજબી અવધિની અંદર થવો જોઈએ. કોઈ કાર્યવાહી અથવા વ્યવહારને માત્ર કપટપૂર્ણ ગણાવવાથી તેને સુધારવા માટેનો સમય અનંત સુધી વધારી શકાતો નથી; અન્યથા પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ પોતે જ એવા કાયદા સામેના કપટ સમાન બની જશે, જે સત્તાધિકારીને આવી સત્તા આપે છે.

૨૫. હાલના કેસમાં સુધારવા માંગવામાં આવતી એન્ટ્રીને કપટપૂર્ણ ગણાવવામાં આવી છે, પરંતુ હાઈકોર્ટ સમક્ષ પડકારાયેલી નોટિસમાં રાજ્યને કથિત કપટ ક્યારે જાણવા મળ્યું તે અંગે કંઈ પણ નથી. આ સંદર્ભમાં ચોક્કસ નિવેદન આવશ્યક હતું, કારણ કે તે અધિકારક્ષેત્રની હકીકત હતી, જે સામાવાળાઓને જારી કરાયેલી નોટિસમાં સ્પષ્ટપણે દર્શાવવી જોઈતી હતી. કથિત કપટની શોધથી વાજબી સમયગાળાની અંદર નોટિસ જારી કરવામાં આવી હતી તે દર્શાવવાનો અપીલકર્તા રાજ્યનો પ્રયાસ તેથી નિષ્ફળ છે. કોઈ પણ સંજોગોમાં, જ્યારે સરકારે વર્ષ

૧૯૯૧માં સંબંધિત જમીન સરકારી કર્મચારીઓને રહેઠાણની સાઈટ માટે આપવા મંજૂરી આપી ત્યારે એવું માનવું પડે કે સામાન્ય સત્તાવાર કામગીરીના ભાગરૂપે બનાવવામાં આવેલ જમીન સંબંધિત રેકોર્ડ અને મહેસૂલ એન્ટ્રીઓ વિશે તેને જાણ હતી. તા.૩૧ ડિસેમ્બર, ૨૦૦૪ના રોજ નોટિસ જારી કરવામાં આવી હોવાથી, ૧૯૯૧થી ગણીએ તોપણ તેમાં લગભગ ૧૩ વર્ષનો વિલંબ થયો હતો. આ વિલંબ માટે પણ કોઈ સ્પષ્ટતા આપવામાં આવી નથી, જો એ જ વર્ષ ૧૯૯૧થી ગણવામાં આવે એમ માનીએ તો. કોઈ પણ દૃષ્ટિકોણથી જોવામાં આવે તો અડધી સદી પહેલાં કરવામાં આવેલી એન્ટ્રીઓ ઉલટાવવા માંગતી નોટિસ સ્પષ્ટપણે વાજબી સમયની બહાર હતી અને તેને યોગ્ય રીતે રદ કરવામાં આવી હતી."

૧૬. આમ, રંગા રેડ્ડી (ઉપર મુજબ)માં સર્વોચ્ચ અદાલતે એકદમ સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે પુનરીક્ષણ માટે માંગવામાં આવેલા હુકમો કપટપૂર્ણ હોય એવા કેસોમાં પણ સત્તાનો ઉપયોગ કપટની શોધની વાજબી અવધિની અંદર થવો જોઈએ. સર્વોચ્ચ અદાલતનું મહત્વપૂર્ણ અવલોકન એ છે કે કોઈ કાર્યવાહી અથવા વ્યવહારને માત્ર કપટપૂર્ણ ગણાવવાથી તેને સુધારવા માટેનો સમય અનંત સુધી વધારી શકાતો નથી; અન્યથા પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ પોતે જ એવા કાયદા સામેના કપટ સમાન બનશે, જે સત્તાધિકારીને આવી સત્તા આપે છે.

૧૭. મને હાલના કેસમાં કોઈ કપટ દેખાતું નથી. ક્ષણભર માટે એવું માની લઉં કે પ્રશ્નાસ્પદ વ્યવહાર ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૬૩ની જોગવાઈઓના ભંગમાં હતો,

પરંતુ માત્ર એટલા પરથી પક્ષકારોએ રાજ્ય સરકાર સાથે કપટ કર્યું હોવાનું આક્ષેપ કરવા પૂરતું નથી.

૧૮. વધુમાં, અધિનિયમની કલમ ૬૩ અથવા ૬૪ના વિરોધમાં કરવામાં આવેલ કોઈ પણ વ્યવહાર અમાન્ય બને છે, શૂન્ય નહીં. આ કલમ ૬૩ની ભાષા અને સદર અધિનિયમની કલમ ૬૪(૮)માં રહેલી જોગવાઈઓ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે. "અમાન્ય" અને "શૂન્ય" શબ્દો વચ્ચેનો તફાવત ખૂબ જ સૂક્ષ્મ પરંતુ મહત્વપૂર્ણ છે. ઉપરોક્ત વૈધાનિક જોગવાઈઓની ભાષા પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે કોઈ અમાન્ય વ્યવહારને અમાન્ય તરીકે નક્કી અથવા જાહેર કરવો પડશે. તેનો અર્થ એવો થાય કે અમાન્ય વ્યવહાર પોતાની જાતે અમાન્ય હોઈ શકે, પરંતુ તે નક્કી અથવા જાહેર ન થાય ત્યાં સુધી તે અમાન્ય ગણાશે નહીં. તેને અમાન્ય બનાવવો પડે. તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અમાન્ય વ્યવહાર રદયોગ્ય વ્યવહાર સમાન છે, શૂન્ય વ્યવહાર સમાન નહીં. એ સુસ્થાપિત કાયદાકીય સિદ્ધાંત છે કે રદયોગ્ય વ્યવહાર ત્યાં સુધી માન્ય રહે છે જ્યાં સુધી તેને રદ, નિષ્પ્રભાવી અથવા અમાન્ય જાહેર કરવામાં ન આવે. રદયોગ્ય વ્યવહારને રદ, નિષ્પ્રભાવી અથવા અમાન્ય કરવા માટેની સત્તાનો ઉપયોગ વાજબી સમયની અંદર કરવો પડશે.

૧૯. આ અદાલતના વિદ્ધાન એકલ ન્યાયાધીશને માવજીભાઈ ધારસીભાઈ અને અન્ય વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત અને અન્ય, ૧૯૯૪ (૨) જી.એલ.આર. ૧૧૬૮ના કેસમાં અધિનિયમની કલમ ૮૪-સી હેઠળની સત્તા પર વિચાર કરવાની તક મળી હતી. હું સંબંધિત અવલોકનો ઉદ્ધૃત કરું છું:

"૧૭. ઉપરોક્ત ચર્ચાનો અર્થ એવો નહીં થાય કે મહેસૂલ રેકોર્ડમાંની મ્યુટેશન એન્ટ્રી સદર વ્યવહારના સંદર્ભમાં કોડની કલમ ૧૩૫ડી(૬) મુજબ પ્રમાણિત કરવામાં આવી હોય તેની તારીખથી એક વર્ષની અવધિ બાદ અધિનિયમની કલમ ૮૪-સી હેઠળની કોઈ સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકાશે નહીં. જો કલમ ૮૪-સી હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ એક વર્ષની અવધિ બાદ થાય તો અસરગ્રસ્ત પક્ષકાર સત્તાધિકારી સમક્ષ એ દર્શાવવામાં ન્યાયસંગત રહેશે કે કાર્યવાહી શરૂ થવાથી તેના કેસને વાસ્તવિક રીતે નુકસાન પહોંચશે. ઉદાહરણ તરીકે, અસરગ્રસ્ત પક્ષકારે મહેસૂલ રેકોર્ડમાં તેના પક્ષેની એન્ટ્રી પ્રમાણિત થયાની તારીખથી એક વર્ષ પૂર્ણ થયા બાદ ભારે રોકાણ કર્યું હોઈ શકે. જો આવી એન્ટ્રી રેકોર્ડમાં પ્રમાણિત થયાના એક વર્ષ પછી આવા વ્યવહારને રદ કરવાની કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવે તો પ્રશ્નાસ્પદ ધારણીઓ અંગે પોતાની સ્થિતિ બદલી નાખવાને કારણે અસરગ્રસ્ત પક્ષકારને ભારે નુકસાન થઈ શકે. તે સ્થિતિમાં જો કલમ ૮૪-સી હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરનાર સત્તાધિકારી સંતુષ્ટ થાય કે ત્યાંની કાર્યવાહી નોટિસ મેળવનારને પૂર્વગ્રહપૂર્ણ અને વાસ્તવિક અસર કરશે તો તેને પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર નથી. જો કલમ ૮૪-સી હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ અત્યંત અયોગ્ય સમય બાદ, માનો કે મહેસૂલ રેકોર્ડમાં કહેવાતા અમાન્ય વ્યવહાર સંબંધિત એન્ટ્રી પ્રમાર્ણિત થયાના લગભગ ૫ વષ   બાદ કરવાની માંગ

કરવામાં આવે તો આવી વિલંબિત કાર્યવાહીનું સમર્થન સત્તાધિકારીએ કરવું પડશે. એવું બની શકે છે કે સત્તાધિકારી સાથે કપટ કરવામાં આવ્યો હોય અને વેચાણ વ્યવહાર સંબંધિત મહેસૂલ રેકોર્ડની એન્ટ્રી પ્રમાર્ણિત થયાની તારીખથી ૫ વષ થી વધુ સમય બાદ સદર કપટ પ્રકાશમાં આવ્યું હોય. તે સ્થિતિમાં કલમ ૮૪–સી હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ યોગ્ય ગણાઈ શકે. પરંતુ તે સ્થિતિમાં એટલા લાંબા સમયના અંતરાલ બાદ સત્તાનો ઉપયોગ કેમ કરવામાં આવ્યો તેનું સમર્થન કલમ ૮૪–સી હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરનાર સત્તાધિકારીએ કરવું પડશે.

૧૮. હાલના દરેક કેસમાં વેચાણ વ્યવહાર મહેસૂલ રેકોર્ડમાં લગભગ જૂન ૧૯૮૧માં પ્રમાણિત થયો હતો અને આવા વેચાણ વ્યવહાર સંબંધિત કાર્યવાહી કલમ ૮૪–સી હેઠળ મે અથવા જૂન ૧૯૮૩માં શરૂ કરવામાં આવી હતી, એટલે કે પ્રશ્નાસ્પદ વેચાણ વ્યવહાર સંબંધિત મ્યુટેશન એન્ટ્રી મહેસૂલ રેકોર્ડમાં પ્રમાર્ણિત થયાના લગભગ ૨ વષ બાદ. આવી કાર્યવાહી ચોક્કસપણે એક વર્ષની વાજબી અવધિની બહાર હતી. તે સ્થિતિમાં કલમ ૮૪–સી હેઠળની નોટિસના પ્રાપ્તકર્તા તરીકે અરજદારો સત્તાધિકારી સમક્ષ એ દર્શાવી શકે છે કે તેઓ એક વર્ષની અવધિ બાદ લેવામાં આવેલી આવી કાર્યવાહીથી પૂર્વગ્રહપૂર્ણ રીતે અસરગ્રસ્ત થશે, અને તે માટે તેમણે સંબંધિત જમીનોમાં ભારે રોકાણ કર્યું હોવાનું દર્શાવી શકે છે. હકીકતમાં, આ અરજીના એનેક્ષર ‘બી’માંના હુકમમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અરજદારોએ

નોટિસના જવાબમાં દર્શાવ્યું હતું કે તેમણે સંબંધિત જમીનોની ખરીદી બાદ ભારે રોકાણ કર્યું છે. પ્રથમ સત્તાધિકારીએ અરજદારોએ કરેલી તે રજૂઆત પર જરાય વિચાર કર્યો નહોતો. એવું જણાય છે કે ન તો અપીલી સત્તાધિકારીએ કે ન તો અમદાવાદના ગુજરાત મહેસૂલ ટ્રિબ્યુનલે આ પાસા તરફ પોતાનું ધ્યાન દોર્યું હતું. આ રજૂઆતનો વિચાર ન કરવો અને વેચાણ વ્યવહાર સંબંધિત એન્ટ્રી મહેસૂલ રેકોર્ડમાં પ્રમાણિત થયાની તારીખથી એક વર્ષ બાદ કલમ ૮૪–સી હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરવો, બંને મળીને આવી સત્તાના ઉપયોગને નિષ્પ્રભાવી બનાવે છે. તેથી, મામલામાં નવી તપાસ કરવાનો નિર્દેશ આપવો યોગ્ય રહેશે."

૨૦. ઠાકોરભાઈ ત્રિભોવનદાસ રાવ (ઉપર મુજબ)ના કેસમાં આ અદાલતની ડિવિઝન બેન્ચે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

"૩. નિર્વિવાદપણે, કલમ ૭૬–એ હેઠળ પુનરીક્ષણ કરવા માંગવામાં આવેલા મામલતદાર અને એ.એલ.ટી., માતરના હુકમો વર્ષ ૧૯૭૧, ૧૯૭૨ અને ૧૯૭૩માં પસાર થયા હતા. અરજદારોને ડેપ્યુટી કલેક્ટર સમક્ષ હાજર થવા માટે નોટિસ માત્ર સપ્ટેમ્બર, ૧૯૮૧માં પ્રાપ્ત થઈ હતી. કલમ ૭૬એની જોગવાઈઓ નીચે મુજબ વાંચે છે:

૭૬એ. જ્યાં તેના માટે નિર્ધારિત સમયગાળામાં કોઈ અપીલ કરવામાં આવી ન હોય ત્યાં કલેક્ટર, સ્વતઃ અથવા આ હેતુસર રાજ્ય સરકાર દ્વારા

કરવામાં આવેલા સંદર્ભ પર, કોઈપણ સમયે–

(એ) મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલની કોઈ તપાસ અથવા કાર્યવાહીના રેકોર્ડને, જેમ બને તેમ, આવા મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા કોઈ હુકમની કાયદેસરતા અથવા યોગ્યતા અંગે પોતાને સંતોષવા અને આવા મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલની કાર્યવાહી નિયમિત છે કે નહીં તે અંગે પોતાને સંતોષવા માટે મંગાવી શકે છે અને

(બી) તેના પર પોતાને યોગ્ય લાગે એવો હુકમ પસાર કરી શકે:

પરંતુ એવી જોગવાઈ છે કે સદર હુકમની તારીખથી એક વર્ષ પૂર્ણ થયા બાદ આવો કોઈ રેકોર્ડ મંગાવી શકાય નહીં અને હિત ધરાવતા પક્ષકારોને હાજર થઈને સાંભળવાની તક આપવામાં આવી હોય સિવાય આવા મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલનો કોઈ હુકમ બદલવામાં, રદ કરવામાં અથવા ઉલટાવવામાં આવશે નહીં.

એ જોવામાં આવશે કે મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરવામાં આવેલા હુકમની કાયદેસરતા અથવા યોગ્યતા અંગે પોતાને સંતોષવા અથવા મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલની કાર્યવાહી નિયમિત છે કે નહીં તે અંગે પોતાને સંતોષવા માટે હુકમની તારીખથી એક વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થયા બાદ કલેક્ટર કોઈ રેકોર્ડ મંગાવી શકતો નથી. રાજ્ય સરકાર દ્વારા

કલેક્ટરને કાયદેસરતા અથવા યોગ્યતા અંગે સંતોષવા માટે રેકોર્ડ અને કાર્યવાહી મંગાવવાની જરૂરિયાતવાળો સંદર્ભ કરવામાં આવ્યો હોય એવા કેસમાં પણ કલમ ૭૬એનો પરંતુક લાગુ પડશે. હુકમની તારીખથી એક વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થયા બાદ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે પરંતુક દ્વારા નિર્ધારિત મર્યાદા સ્પષ્ટ અને નિશ્ચિત છે અને પરંતુકમાં નિર્ધારિત એક વર્ષની અવધિ બાદ કલેક્ટર પાસે પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની કોઈ સત્તા રહેશે નહીં. તેથી ૧૯૭૧, ૧૯૭૨ અને ૧૯૭૩ના મામલતદાર અને એ.એલ.ટી.ના હુકમોને કલમ ૭૬એ હેઠળ પુનરીક્ષણ માટે મોડેથી હાથ ધરવા માંગતી વાદગ્રસ્ત નોટિસોની માન્યતા સામે અરજદારો તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલી એકમાત્ર દલીલ સ્વીકારવા યોગ્ય છે. સામાવાળાઓના વિદ્વાન વકીલ પાસે કલમ ૭૬એના પરંતુકની તે ફરજિયાત જોગવાઈઓનો ભાગ્યે જ કોઈ જવાબ હતો, જે મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલના હુકમોના પુનરીક્ષણ માટે સત્તાનો ઉપયોગ કયા સમયગાળામાં થઈ શકે તેની સમયમર્યાદા નક્કી કરે છે. તેથી આ અરજી મંજૂર થવી જોઈએ. ૪–૯–૧૯૮૧ના રોજ ડેપ્યુટી કલેક્ટર, ખેડા દ્વારા ગણોત રિવિઝન નં.૧૮૩ થી ૨૨૪માં ૧૯૭૧, ૧૯૭૨ અને ૧૯૭૩માં મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમોને કલમ ૭૬એ હેઠળ પુનરીક્ષણ કરવા માટે જારી કરાયેલી વાદગ્રસ્ત નોટિસો આથી રદ કરી બાજુ પર મૂકવામાં આવે છે. તે મુજબ નિયમ નિરપવાદ બનાવવામાં આવે છે અને ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ કરવામાં આવતો નથી."

૨૧. ઠાકોરભાઈ ત્રિભોવનદાસ રાવ (ઉપર મુજબ)ના કેસમાં આ અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે અવલોકન કર્યું:

"૩. નિર્વિવાદપણે, કલમ ૭૬-એ હેઠળ પુનરીક્ષણ કરવા માંગવામાં આવેલા મામલતદાર અને એ.એલ.ટી., માતરના હુકમો વર્ષ ૧૯૭૧, ૧૯૭૨ અને ૧૯૭૩માં પસાર થયા હતા. અરજદારોને ડેપ્યુટી કલેક્ટર સમક્ષ હાજર થવા માટે નોટિસ માત્ર સપ્ટેમ્બર, ૧૯૮૧માં પ્રાપ્ત થઈ હતી. કલમ ૭૬એની જોગવાઈઓ નીચે મુજબ વાંચે છે:

૭૬એ. જ્યાં તેના માટે નિર્ધારિત સમયગાળામાં કોઈ અપીલ કરવામાં આવી ન હોય ત્યાં કલેક્ટર, સ્વતઃ અથવા આ હેતુસર રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલા સંદર્ભ પર, કોઈપણ સમયે-

(એ) મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલની કોઈ તપાસ અથવા કાર્યવાહીના રેકોર્ડને, જેમ બને તેમ, આવા મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા કોઈ હુકમની કાયદેસરતા અથવા યોગ્યતા અંગે પોતાને સંતોષવા અને આવા મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલની કાર્યવાહી નિયમિત છે કે નહીં તે અંગે પોતાને સંતોષવા માટે મંગાવી શકે છે અને

(બી) તેના પર પોતાને યોગ્ય લાગે એવો હુકમ પસાર કરી શકે:

પરંતુ એવી જોગવાઈ છે કે સદર હુકમની તારીખથી એક વર્ષ પૂર્ણ થયા બાદ આવો કોઈ રેકોર્ડ મંગાવી શકાય નહીં અને હિત ધરાવતા પક્ષકારોને હાજર થઈને સાંભળવાની તક આપવામાં આવી હોય સિવાય આવા મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલનો કોઈ હુકમ બદલવામાં, રદ કરવામાં અથવા ઉલટાવવામાં આવશે નહીં.

એ જોવામાં આવશે કે મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરવામાં આવેલા હુકમની કાયદેસરતા અથવા યોગ્યતા અંગે પોતાને સંતોષવા અથવા મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલની કાર્યવાહી નિયમિત છે કે નહીં તે અંગે પોતાને સંતોષવા માટે હુકમની તારીખથી એક વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થયા બાદ કલેક્ટર કોઈ રેકોર્ડ મંગાવી શકતો નથી. રાજ્ય સરકાર દ્વારા કલેક્ટરને કાયદેસરતા અથવા યોગ્યતા અંગે સંતોષવા માટે રેકોર્ડ અને કાર્યવાહી મંગાવવાની જરૂરિયાતવાળો સંદર્ભ કરવામાં આવ્યો હોય એવા કેસમાં પણ કલમ ૭૬એનો પરંતુક લાગુ પડશે. હુકમની તારીખથી એક વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થયા બાદ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે પરંતુક દ્વારા નિર્ધારિત મર્યાદા સ્પષ્ટ અને નિશ્ચિત છે અને પરંતુકમાં નિર્ધારિત એક વર્ષની અવધિ બાદ કલેક્ટર પાસે પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની કોઈ સત્તા રહેશે નહીં. તેથી ૧૯૭૧, ૧૯૭૨ અને ૧૯૭૩ના મામલતદાર અને એ.એલ.ટી.ના હુકમોને અધિનિયમની કલમ ૭૬એ હેઠળ પુનરીક્ષણ માટે મોડેથી હાથ ધરવા માંગતી વાદગ્રસ્ત

નોટિસોની માન્યતા સામે અરજદારો તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલ સ્વીકારવા યોગ્ય છે. સામાવાળાઓના વિદ્ઘાન વકીલ પાસે કલમ ૭૬એની ફરજિયાત જોગવાઈઓનો ભાગ્યે જ કોઈ જવાબ હતો, જે મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલના હુકમોના પુનરીક્ષણ માટે સત્તાનો ઉપયોગ કયા સમયગાળામાં થઈ શકે તેની સમયમર્યાદા નક્કી કરે છે. તેથી આ અરજી મંજૂર થવી જોઈએ. ૪-૯-૧૯૮૧ના રોજ ડેપ્યુટી કલેક્ટર, ખેડા દ્વારા ગણોત રિવિઝન નં.૧૮૩ થી ૨૨૪માં ૧૯૭૧, ૧૯૭૨ અને ૧૯૭૩માં મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમોને કલમ ૭૬એ હેઠળ પુનરીક્ષણ કરવા માટે જારી કરાયેલી વાદગ્રસ્ત નોટિસો આથી રદ કરી બાજુ પર મૂકવામાં આવે છે. તે મુજબ નિયમ નિરપવાદ બનાવવામાં આવે છે અને ખર્ચ અંગે કોઈ હુકમ કરવામાં આવતો નથી."

૨૨. અરુણભાઈ લાલજીભાઈ ગઢિયા (ઉપર મુજબ)ના કેસમાં આ અદાલતના વિદ્ઘાન એકલ ન્યાયાધીશે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

"૪. અરજદારો તરફથી વિદ્ઘાન વકીલ શ્રી પટેલે જોરદાર રીતે રજૂ કર્યું છે કે મામલતદાર દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમની એક વર્ષની અવધિ બાદ કલેક્ટર ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬-એ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરી શકતા નહોતા. તેમણે વધુ રજૂ કર્યું કે કલેક્ટરે પોતે વર્ષ ૨૦૦૯માં અરજદારોના માલિકીના હકના પૂર્વજને બિન-કૃષિ ઉપયોગની મંજૂરી આપી હતી અને

હવે મામલતદારના હુકમને ચાર વર્ષથી વધુ સમય વીતી ગયા બાદ ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬–એ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવી રહ્યો છે. જોકે વિદ્વાન એ.જી.પી. સુશ્રી ભટ્ટે રજૂ કર્યું કે મામલતદારનો હુકમ અધિકારક્ષેત્ર વિના હોવાથી કલેક્ટરે ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬–એ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરી હતી.

૫. હાલના કેસમાં ઉપરોક્ત વર્ણવેલી હકીકતોને વિદ્વાન એ.જી.પી. દ્વારા વિવાદિત કરવામાં આવી નથી. તેથી આ અદાલત સમક્ષ ઊભો થતો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે શું તા.૩૧.૦૧.૨૦૦૭ના મામલતદારના હુકમની એક વર્ષની અવધિ બાદ કલેક્ટર ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬–એ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરી શકતા હતા. અદાલતના મત મુજબ, આ અદાલતે ઠાકોરભાઈ ત્રિભોવનદાસ રાવ અને અન્ય વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત અને અન્ય, ૧૯૯૫(૧) જી.એલ.એચ. ૭૫૮ના કેસમાં કાયદાકીય સ્થિતિ સ્પષ્ટ રીતે નક્કી કરી છે, જેમાં નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છે:–

‘એ જોવામાં આવશે કે મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરવામાં આવેલા હુકમની કાયદેસરતા અથવા યોગ્યતા અંગે પોતાને સંતોષવા અથવા મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલની કાર્યવાહી નિયમિત છે કે નહીં તે અંગે પોતાને સંતોષવા માટે હુકમની તારીખથી એક વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થયા બાદ કલેક્ટર કોઈ રેકોર્ડ મંગાવી શકતો નથી. રાજ્ય સરકાર દ્વારા કલેક્ટરને હુકમની કાયદેસરતા અથવા યોગ્યતા અંગે સંતોષવા માટે રેકોર્ડ

અને કાર્યવાહી મંગાવવાની જરૂરિયાતવાળો સંદર્ભ કરવામાં આવ્યો હોય એવા કેસમાં પણ કલમ ૭૬એનો પરંતુક લાગુ પડશે. હુકમની તારીખથી એક વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થયા બાદ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે પરંતુક દ્વારા નિર્ધારિત મર્યાદા સ્પષ્ટ અને નિશ્ચિત છે અને કલમ ૭૬એમાં પરંતુક દ્વારા નિર્ધારિત એક વર્ષની અવધિ બાદ કલેક્ટર પાસે પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની કોઈ સત્તા રહેશે નહીં.'

૬. હાલના કેસમાં તા.૩૧.૦૧.૨૦૦૭ના રોજ મામલતદાર દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમનું કલેક્ટર દ્વારા ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬–એ હેઠળ લગભગ ચાર વર્ષના સમયગાળા બાદ પુનરીક્ષણ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, જે સદર કલમના પરંતુકને ધ્યાનમાં રાખીને મંજૂર નથી. તેથી કલેક્ટરની તરફથી કારણદર્શક નોટિસ જારી કરીને કલમ ૭૬–એ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરવી ગેરકાયદેસર છે અને તે રદ કરી બાજુ પર મૂકવા યોગ્ય છે, ખાસ કરીને જ્યારે કલેક્ટરે પોતે અરજદારોના માલિકીના હકના પૂર્વજને પ્રશ્નાસ્પદ જમીનનો બિન–કૃષિ હેતુ માટે ઉપયોગ કરવાની મંજૂરી આપી હતી.

૭. તે દષ્ટિએ, ડેપ્યુટી કલેક્ટર, સુરત દ્વારા તા.૨૧.૦૯.૨૦૧૧ના રોજ જારી કરાયેલી નોટિસ રદ કરી બાજુ પર મૂકવામાં આવે છે. અરજી તે મુજબ મંજૂર કરવામાં આવે છે. સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે અદાલતે અરજીમાં ઉઠાવાયેલા અન્ય મુદ્દાઓનો નિર્ણય કર્યો નથી. તે મુજબ

નિયમ નિરપવાદ બનાવવામાં આવે છે."

૨૩. શાહ અરવિંદકુમાર દૌલતકૃષ્ણ (ઉપર મુજબ)ના કેસમાં આ અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

"૬. ઉપરોક્ત મુજબ જણાવવામાં આવ્યા પ્રમાણે, સામાવાળા નં.૨ અને ૪ દ્વારા પસાર કરાયેલા વાદગ્રસ્ત હુકમોની કાયદેસરતાની તપાસ માત્ર ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એમાં રહેલી જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં કરવામાં આવી રહી છે, કારણ કે સામાવાળા નં.૨એ ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એ હેઠળ મામલતદારના હુકમની સમીક્ષા કરી છે. ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એના પરંતુકનું સાદું વાંચન સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે કલેક્ટર, સ્વતઃ અથવા રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલા સંદર્ભ પર, મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમની તારીખથી એક વર્ષની અવધિ પછી કોઈ કાર્યવાહીનો રેકોર્ડ મંગાવી શકતા નહોતા. ઠાકોરભાઈ ત્રિભોવનદાસ રાવ અને અન્ય વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત અને અન્ય (ઉપર મુજબ)ના કેસમાં પણ નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છે:-

'એ જોવામાં આવશે કે મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરવામાં આવેલા હુકમની કાયદેસરતા અથવા યોગ્યતા અંગે પોતાને સંતોષવા અથવા મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલની કાર્યવાહી નિયમિત છે કે નહીં તે અંગે પોતાને સંતોષવા માટે હુકમની તારીખથી એક વર્ષની અવધિ પૂર્ણ

થયા બાદ કલેક્ટર કોઈ રેકોર્ડ મંગાવી શકતો નથી. રાજ્ય સરકાર દ્વારા કલેક્ટરને હુકમની કાયદેસરતા અથવા યોગ્યતા અંગે સંતોષવા માટે રેકોર્ડ અને કાર્યવાહી મંગાવવાની જરૂરિયાતવાળો સંદર્ભ કરવામાં આવ્યો હોય એવા કેસમાં પણ કલમ ૭૬એનો પરંતુક લાગુ પડશે. હુકમની તારીખથી એક વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થયા બાદ પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે પરંતુક દ્વારા નિર્ધારિત મર્યાદા સ્પષ્ટ અને નિશ્ચિત છે અને કલમ ૭૬એમાં પરંતુક દ્વારા નિર્ધારિત એક વર્ષની અવધિ બાદ કલેક્ટર પાસે પુનરીક્ષણ સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની કોઈ સત્તા રહેશે નહીં.'

૭. હાલના કેસની હકીકતોની બાબતમાં, સામાવાળા નં.૨એ મામલતદાર દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમની દસ વર્ષની અવધિ બાદ તેની સમીક્ષા કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો અને તેથી આવી સમીક્ષા ટેનન્સી એક્ટની કલમ ૭૬એના પરંતુકથી બાધિત હતી. એ સાચું છે કે અરજદારો દ્વારા દાખલ કરાયેલી અરજીમાં આ અદાલતે હુકમ પસાર કરતી વખતે સામાવાળાઓને કાયદા મુજબ મામલતદાર દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમની કાયદેસરતા તપાસવાની સત્તા ખુલ્લી રાખી હતી, તેમ છતાં તે જ સમયે અરજદારોની તમામ દલીલો પણ ખુલ્લી રાખવામાં આવી હતી. કહેવાની જરૂર નથી કે સામાવાળા નં.૨એ કાયદા મુજબ અને ટેનન્સી એક્ટમાં રહેલી જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને જ કાર્યવાહી કરવી જરૂરી હતી. ટેનન્સી એક્ટનો પરંતુક કલમ ૭૬એ મુજબ કલેક્ટરને આવા હુકમની તારીખથી

એક વર્ષની અવધિ બાદ મામલતદાર અથવા ટ્રિબ્યુનલના હુકમનો રેકોર્ડ મંગાવીને તેની કાયદેસરતા તપાસવાની મંજૂરી આપતો નથી, તેથી કલેક્ટર તથા મહેસૂલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા વાદગ્રસ્ત હુકમો સદર જોગવાઈના ભંગમાં છે અને તેથી કાયદામાં ખરાબ છે.

૮. તે દૃષ્ટિએ તા.૧૧.૫.૨૦૧૧ અને તા.૯.૨.૨૦૧૦ના વાદગ્રસ્ત હુકમો રદ કરવા યોગ્ય છે અને આથી તે રદ કરવામાં આવે છે. અરજી તે મુજબ મંજૂર થાય છે. તે મુજબ નિયમ નિરપવાદ બનાવવામાં આવે છે."

૨૪. તેથી હું નિશ્ચિત છું કે અધિનિયમની કલમ ૭૬એ હેઠળ ડેપ્યુટી કલેક્ટર દ્વારા લગભગ વીસ વર્ષના અંતે સ્વતઃ સત્તાનો ઉપયોગ કરવો અધિનિયમની જોગવાઈઓનો દુરુપયોગ સિવાય બીજું કંઈ નથી.

૨૫. પરિણામે, આ રિટ અરજી સફળ થાય છે અને તે મુજબ મંજૂર કરવામાં આવે છે. તા.૩૧ મે, ૨૦૧૭ની વાદગ્રસ્ત કારણદર્શક નોટિસ, જે આ રિટ અરજીનું એનેક્ષર–ઈ છે, આથી રદ કરવામાં આવે છે. તેના પરિણામે કાર્યવાહી બંધ થાય છે. રજિસ્ટ્રીને નિર્દેશ આપવામાં આવે છે કે આ ચુકાદા અને હુકમની એક નકલ મહેસૂલ વિભાગના મુખ્ય સચિવને મોકલે અને ખાસ સૂચના આપે કે રાજ્ય સરકાર આ ચુકાદાની એક–એક નકલ સમગ્ર રાજ્યના તમામ કલેક્ટરોને મોકલે.

સીધી બજવણીની મંજૂરી છે.

(જે.બી. પારડીવાલા,ન્યાયમૂર્તી)

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

==
<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER:</u> The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.